

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՈՒԼ,

ՍԵՄԱՓՆԻՐ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

21^{րդ} ՏԱՐԻ

1894

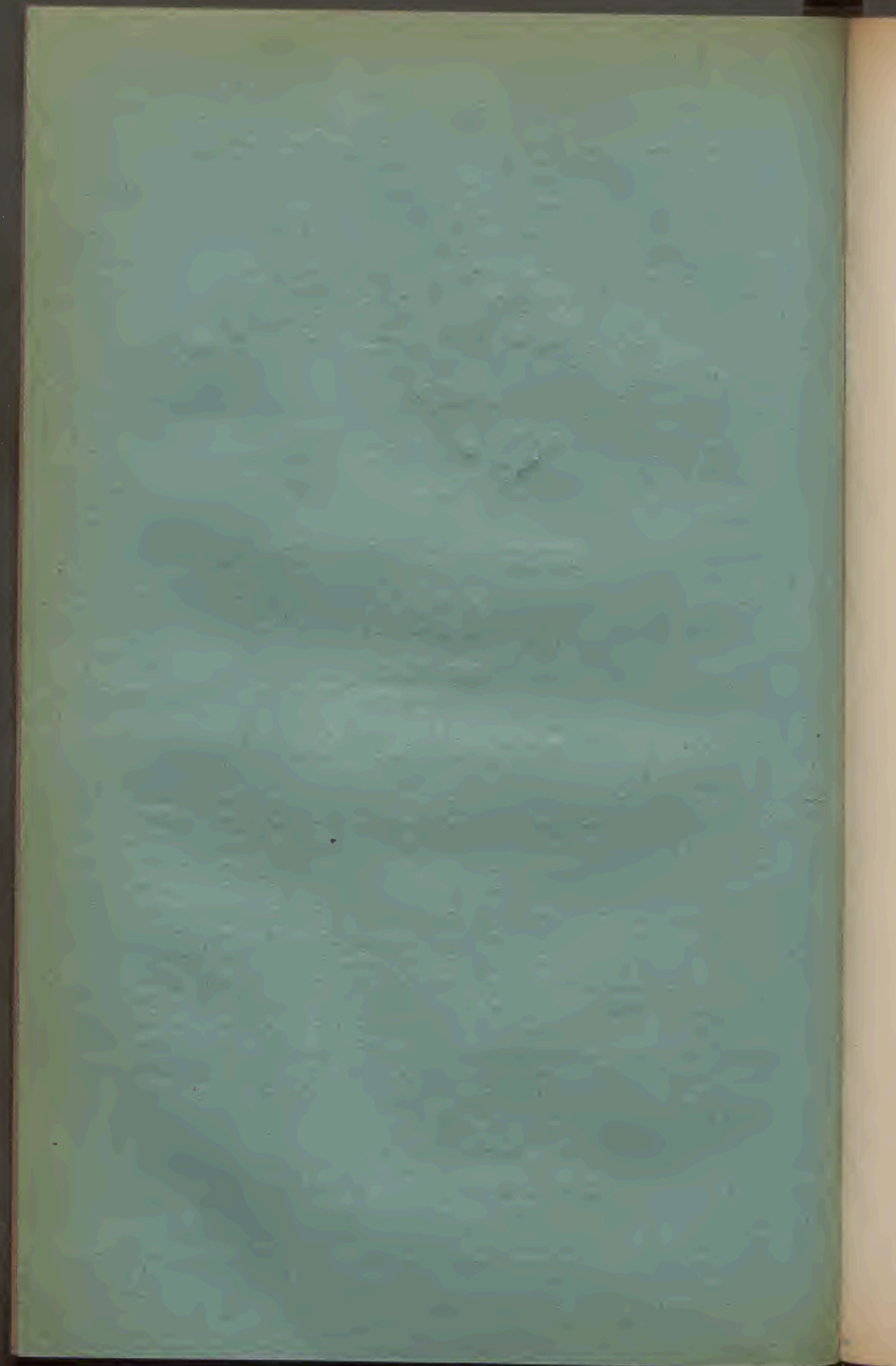
ՅՈՒՆԻՍ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽԱԽԱՐԷ Ի ԼՈՅՍ	241
ՎԱՐԴ	254
ԼԵՃԱԿԱՆ ԱՌԱԿ	256
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	256
ԳՈՀԱՐ	259
ՓՇՐԱՆՔ	264
ԷՆՖԼՈՒԷՆՑԱ	266
ԺԻԼՊԵՐ	270
ՏՐԱՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ	274
Յ. Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ	278
ՊԵՏՐՈՍ ԱԳԱՄԵԱՆ	284
ՄԵԶՊՈՒՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ	285
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	287
ԼՐԱՔԱՂ. ԱԶԴ	288

ԶՄԻՒՆԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻԱ. ՏԱՐԻ

1891

ՅՈՒՆԻՍ

ԽԱԽԱՐԷ Ի ԼՈՅՍ

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՍՈՍԿԱԼԻ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ (ՇԻ.)

Ի վերջէ հասաւ ցանկալի վայրկեանը. մեծ հարուածը տալու ժամը: Սէնէրի՝ որ թերակատար դաւերէ հեռու մնացեր էր ցարդ, զգաց որ այժմ՝ քան երբէք պարտաւոր էր ձեռքէն եկածըն ընել Իտալիոյ համար: Սոյն երկրին մեծ ղիւցաղնն եռանդագին բարեկեց: Նա գիտէր որ այդ ղիւցաղնը փրկարար պաշտմ'ունէր: Առաջին յանդուգն քայլը յաջողութեամբ պատկուած տօն էր: Ժամանակն ու մարդն կաղմ ու պատրաստ էին: Բիւրաւոր մարդիկնե՞ր կ'գումարուէին պատերազմի ասպարէզը, բայց ամեն կողմէ դրամ, գրամ, գրամ, կ'կոչէին: Դրամ ամեն մարտական պիտոյից համար . . . :

Կարո՞ղ էր վարանիլ Սէնէրի, եթէ իր քոյրը կենդանի լինէր իր բոլոր հարստութիւնն պիտի նուիրէր յօժարամիտ, ինչպէս պիտի նուիրէր իր էեանքը: Միթէ նէրա զաւակները կիսովին իտալացի չէին . . . :

Այսպէս Սէնէրի անխնայ զոհեց իր քեռորդիներու ժառանգութիւնը՝ միայն մի քանի հազար ոսկի պահելով: Թափեց հա-

զարներ այն ձեռաց մէջ որ պատրաստ էին ընդունելու: Ահա-
գին գումարը ուր որ հարկ էր սպառեցաւ և Մէնէրի գոհ էր որ
իր դրամական օժանդակութեամբ արդարութեան գործ մը
կատարեց . . . :

Այս մեծ թէև թաղուն ծառայութեան համար պատիւներ
և տիտղոսներ առաջարկուեցան Մէնէրիի: Տրամադիր եմ լաւ
գաղափար մը կաղմել այդ մարդուն վրայ, նկատելով որ ամեն
վարձատրութիւն մերժեց: Իր խիղճը կրնար վկայել որ ինքզինք
չէր գրկած, այլ ուրիշին դրամը շռայլօրէն ի գործ դրած էր:
Բայց և այնպէս Մէնէրի պարզ տոքտօր մը մնալ ուզեց, և ամեն
յարաբերութիւն խղեց իր պարագլուխներուն և բարեկամնե-
րուն հետ երբ տեսաւ որ Իտալիա թագաւորական զահ քան
հանրապետական աթոռ պիտի ունենար:

Արդէն ըսի որ իր սաներուն համար միայն մի քանի հազար
ոսկի պահեց: Պատանին և աղջիկը կ'մեծնային և իրենց քեռին
մտածեց որ իր հայրենասիրական զգացումը թող կ'տար իրեն
գումար մ'ի պահեստի ունենալ, որպէս զի անոնց դաստիարա-
կութեան համար գործածէ և կենաց կարևոր պիտոյքը հոգայ:
Բօլին այնքան գեղանի լինելու նշաններ ցոյց կ'տար որ նէրա
ապագայի մասին բնաւ հոգ չունէր: Հարուստ ամուսին մ'ամեն
բան կրնար կարգի դնել. բայց Անտոնի — որ վայրագ ու կրա-
կոտ երիտասարդ մը կ'լինէր — բաւական մտահոգութիւն կը
պատճառէր:

Մէնէրի միտքը դրեր էր, երբ Անտոնի չափահաս լինէր, ա-
մեն ինչ բացէ ի բաց յայտնել անոր — ըսել թէ ինչպէս խորեր
էր իր մօտ աւանդ ունեցած ժառանգութեան գումարն —
խնդրել երիտասարդին ներողութիւնն, և եթէ հարկ լինէր,
կրել իր նենգութեան պատիժը: Բայց այս բացատրութիւնը
տալու կ'դանդաղէր ցորչափ դրամ կար իր մօտ: Թէև պատա-
նին համակիր չէր իր քեռւոյն ազատական խորհուրդներուն,
բայց լիակատար վստահութիւն ունէր անոր անկեղծութեան և
ուղղամտութեան վրայ: Անտոնի քաջ գիտնալով որ երբ չա-
փահաս լինէր չքեղ ժառանգութեան մը պիտի տիրանար, հա-
րստութիւն՝ որ խնայողութեամբ ճոխացած պիտի լինէր ան-
շուշտ, շարունակ դրամ կ'քաշէր հազար տեսակ այլանդակ մի-
ջոցներով, այնպէս որ Մէնէրի քիչ ժամանակէն դիտեց որ պա-
հեստի գումարը կ'հատնէր:

Մէնէրի ցորչափ դրամ ունէր ի ձեռին Անտոնիի պահանջ-

ները զոհ ընելու, խոստովանութեան չարագոյթ ժամը կ'յետաձգէր: Այն խորհուրդը՝ զոր Մագարի իմ աջակցութեամբ ի կատար հանելու փորձ փորձեր էր, ի սկզբան Սէնէրի երկներ էր, այս է կոչում ընել իտալական կառավարութեան որ վատնուած գումարէն գոնէ մաս մը հատուցանէ, բայց այս խորհուրդն ի գործ զնելու համար հարկ պիտի լինէր իր քեռորդւոյն յայտնել ամեն բան — այդ կոչումն իր անուամբ տեղի պիտի ունենար:

Սէնէրիի երկիւղն օրէ օր կ'աւելնար քանի անխուսելի յայտնութեան ժամը կ'մօտենար: Նա քններ էր Անտոնիի բնաւորութիւնն և ստոյգ էր որ երբ պատանին ճշմարտութեան վերահասու լինէր պիտի փափաքէր անշուշտ նենգաւոր խնամակալէն վրէժ լուծել: Սէնէրի իր առջև ուրիշ բան չէր տեսներ եթէ ոչ երկարատեւ բանտարգելութիւն: Եթէ անգլիական օրինօք չամբաստանուէր անտարակոյս իտալականէն ազատում չունէր:

Այնպէս կ'երևի ինձ որ մինչև այն ժամանակ Սէնէրի ծանր յանցանք մը չէր գործած որմէ՝ յանուն ճշմարտութեան, անբասիր չեղնէր: Բայց այժմ պատժէ զերծ մնալու փափաքն զինք կ'մաշէր այնպէս որ միտքը զրաւ իր գործերուն աղէտալի հետեւանքէն ազատիլ:

Սէնէրի շատ մեծ սէր չէր զգացած իր քրոջ երկու զաւակներուն համար: Անտարակոյս այս վերջին տարիներս եղբայր ու քոյր անիրաւութեան զոհ գացած երկու անմեղներու լուսով կը կ'երևէ ին իր աչքին, անմեղներ՝ որ օրին մէկն իրմէ համար պիտի պահանջէին: Սէնէրի կ'արհամարհէր Անտոնին, վասն զի զօսաստէր ու սնտոի կեանք մը կ'վարէր — աննպատակ և անխառասէր կեանք մը — իր յատուկ կենաց հակապատկերը: Նա անկեղծօրէն կ'խորհէր թէ ալխարհի մէջ օգտաւէտ պաշտօն մը կը կատարէր, թէ տիեզերական բարօրութեան համար միայն կը գործէր ու կ'դաւէր: Իր մութ և թաղուն չրջանին մէջ շատ կարևոր դէմք մ'էր Սէնէրի: Եթէ ինք կործանէր և բանտարկուէր, մեծ դատարկութիւն մը պիտի թողուր: Ուրեմն իրաւունք չունէր կշռել իր բարձր խորհուրդներն իր քեռորդւոյն թիթեռնիկի գոյութեան հետ:

Այսպէս կ'տրամախոհէր Սէնէրի և այսպէս կ'համոզուէր թէ, յօգուտ մարդկութեան, կարող է ամեն բան ընել կեանքն ազատելու համար:

Նոյն միջոցին Անտոնի Մարչ քսան երկու տարեկան էր: Իր

քեզուոյն վրայ վստահ, անհոգ ու չռայլ, իր ժառանգական գործերու կարգադրութեան մասին չէր խօսէր և յապաղման համար մէջ բերուած պատճառները ցարդ կ'ընդունէր, տեսնելով որ Սէնէրի իր բոլոր պիտոյքը կ'հոգար: Սակայն վերջապէս Անտոնի կասկածներ ունեցաւ թէ ոչ, այս իրաւ է որ սկսաւ սլահանջել որ իր հօրենական ժառանգութիւնն անմիջապէս իր տրամադրութեան ներքեւ դրուի: Սէնէրի, որ յատուկ գործով Անգլիա պիտի երթար, Անտոնին անդորրեւելու համար յայտնեց անոր որ Անգլիա զտնուած միջոցին ամեն բան անոր պիտի բացատրէր:

Եւ այդ բացատրութիւնը տալու ժամը հասեր էր, վստն զի Անտոնի վերջին փոխանագրերն իր հօրմէն մնացած հարստութեան մնացածն ալ չնչին գումարի մը վերածեր էին:

Հիմակ նայինք թէ Մագարի ինչ դեր խաղաց այս գործին մէջ. նա տարիներ նա Սէնէրիի օգտակար և վստահելի գործակատարն եղած էր, բայց առանց ունենալու թերեւս այս վերջնոյն բարձր խորհուրդներն ու անձնուիրական նպատակը: Այնպէս կ'ըսուի որ Մագարի իբրեւ տուրեւառի գործ կ'մասնակցէր դաւերու որպէս զի ստակ չահի: Այս ևս իրաւ է որ Մագարի արիասիրտ էր պատերազմի դաշտին վրայ և եթէ նշանաւոր հանդիսացաւ յիտալիա այլ և այլ կոիւններու մէջ, պատճառն իր բնաւորութեան ընդածին վայրագութիւնն էր որ կը գրգռէր զինք մաքառել լոկ մաքառելու համար:

Որովհետեւ Մագարի միշտ իբրեւ խորհրդակից և դաւակից՝ ներկայ կ'գտնուէր Սէնէրիի տան մէջ, ստէպ առիթ ունէր տեսնել Բօլինը: Նա սէր կապեց ներա հետ երբ տակաւին փոքրիկ աղջիկ մ'էր, և ամեն հնար ի գործ գրաւ որ ներա սիրտը չահի: Մագարի ներա հետ միայն փափուկ ու բարեմոյն վարմունք մ'ունէր. իսկ Բօլին՝ թէև կասկածելու պատճառ մը չունէր Մագարիի անկեղծութեան վրայ, բայց բոլորովին մերժեց անոր սէրը: Տարիները կ'անցնէին և Մագարի մերթ ընդ մերթ կ'նորոգէր իր հետամտութիւնն, և, ճշմարիտը խօսելու համար, այդ մարդը հաստատ էր իր դիտաւորութեան մէջ, Բօլին միշտ կը կրկնէր որ Մագարի ընդունայն կ'սիրէր զինք, բայց նա չէր դադրէր չարունակելէ իր յարձակումները:

Սէնէրի բնաւ չէր քաջալերէր Մագարիին սէրը: Անշուշտ չէր փափաքէր վիրաւորել զինք, մանաւանդ երբ կ'տեսնէր որ օրիորդն անոր սլաքներուն գէմ դնելու կարող էր և կ'յուսար

որ Մագարի վերջնապէս պիտի վհատէր տեսնելով որ իր առաջարկը շարունակ կ'մշտուէր: Նա կ'կարծէր թէ Մագարի չէր ուզէր միանալ Բօլիւի այն ժառանգական գումարին համար որ իրեն պիտի պատկանէր: Մագարի քաջ գիտէր թէ ինչ ահագին գումարներ թափեր էր Սէնէրի յայտնի նպատակի մը համար, և անտարուսիւյս կ'գուշակէր թէ ուստի կ'գային այդ գումարները:

Բօլին դպրոց մնաց մինչև որ շուրջ տասնութ տարեկան եղաւ. ապա երկու տարի Իտալիա անցուց իր մօրեղբոր հետ: Շատ տխուր կեանք մ'էր այս օրիորդին համար, և եռանդաւորին կ'փախաքէր վերադառնալ Անգլիա: Թէև շատ քիչ կ'տեսնէր իր եղբայրն, բայց կաթողին կապուած էր անոր հետ, և մեծ խնդութիւն դգաց նէ երբ Սէնէրի խմացուց որ գործով Լոնտոն պիտի ուղևորի և թէ կարող էր Բօլին իրեն ընկերանալ: Բօլին տաղտկացեր էր Մագարիի սիրահարական յամառութենէ և, բաց աստի, կ'տենչար վերստին տեսնել իր եղբայրը:

Սէնէրի՝ իր քաղաքական բարեկամներն, ցերեկ կամ գիշեր, յարմար դատած ժամուն ընդունելու համար, կարճ պայմանաժամաւ կահաւորուած տուն մը վարձու բռնեց: Բօլին անհնարին զգուանք զգաց երբ դիտեց որ իրենց առաջին այցելունքն էր մին Մագարին եղաւ: Իր ներկայութիւնն այնքան անհրաժեշտ էր Սէնէրիի համար որ անոնց հետ Հօրաս փողոցին մէջ բնակարանը հաստատեց: Որովհետև պառաւ Թէրէզա, տղտորին սպասուհին, այս խմբին հետ էր և անոնց կ'ծառայէր, բնակարանի այս փոփոխութիւնը շատ թեթեւ եկաւ Բօլինի:

Մագարի միշտ կ'ենդէր օրիորդն առանց յաջողութեան: Ի վերջէ լիովին յուսահատ՝ յանդուգն միջոց մը մտածեց. միտքը դրաւ Բօլինի եղբայրը չափիլ և անոր հաւանութիւնը ստանալ: Նա կ'խորհէր որ Բօլինի սէրն առ Անտոնի պիտի յորդորէր զինք եղբորը փախաքանաց տեղի տալ: Մագարի այս երիտասարդին սերտ բարեկամը չէր, բայց մի անգամ անոր կարևոր ծառայութիւն մը մատուցած լինելով՝ իրաւունք ունենալ կարծէր այս շնորհն իրմէ խնդրելու: Գիտնալով նաև որ եղբայր ու քոյր անդրամ մնացած են, առանց վարանելու իր խորհուղն ի գործ դրաւ:

Մագարի գնաց Անտոնին գտաւ և իր խնդիրն առաջարկեց: Անտոնի, որ կ'երևի թէ հպարտ, անբարտաւան և ոչ շատ հա-

ձեռի երիտասարդ մ'էր, պարզապէս սկսաւ ծիծաղիլ Մագարիի լրբենի առաջարկին վրայ և զանի ճամբեց: Խեղճ պատանի, չզիտէր բնաւ թէ որքան սուղի պիտի նստի իրեն այդ ծիծաղը:

Մագարի կատաղութեամբ փրփրելով՝ մեկնելու ժամանակ պատասխան մը տուաւ. թերեւս այս պատասխանն էր որ Անտոնիի աչքը բացաւ և հասկցաւ թէ ինչ վտանգի մէջ էր իր հարստութիւնը: Հետեւապէս իր քեռւոյն իսկոյն գրեց պնդելով որ անմիջապէս կարգի դնէ իր ժառանգական գործը: Եթէ երբէք դանդաղէր նա, Անտոնի խնդիրը իրաւաբանի մը պիտի յանձնէր և օրինակտն միջոցներ պիտի գործածէր խնամակալին դէմ:

Վերջապէս հասեր էր այն վայրկեանն որմէ Սէնէրի այնքան վախցեր ու այնքան ժամանակ յետաձգեր էր. միայն հիմակ՝ ինչպէս նա կ'մտածէր, կամովին ամեն բան խոստովանելու տեղ, պիտի ստիպուէր ճնշման ներքեւ կատարել:

Նա չգիտէր թէ իտալական թէ ոչ անդիակական դատարանի առջև պիտի ելնէր, բայց ստուգապէս տեղեակ էր որ Անտոնի անմիջապէս կարեւոր միջոցներ պիտի ի գործ դնէր որպէս զի զինք ձերբակալել ու բանտարկել տայ: Եթէ այդ բանտարկութիւնն ժամանակաւոր իսկ լինէր, դարձեալ պիտի ի գերեւ հանէր այն խորհուրդն զոր Սէնէրի նոյն պահուն ի կատար հանելու կ'պատրաստուէր: Անհրաժեշտ կ'համարէր նա Անտոնի Մարչըն, ո՛ր և է կերպով, ժամանակի մը համար լռութեան դատապարտել:

Սէնէրի, իբրեւ մահամբրձ մարդ մը, հանդիսապէս հաւաստեց ինձ թէ՝ բնաւ մտքէն չէր անցնէր այն մահաբեր միջոցներն որով այդ լռութիւնն տեղի ունեցաւ: Այլ և այլ դաւեր նիւթեր էր նա և ի վերջէ մին ընտրեր, որու գործադրութիւնը թէ և դժուարին ու վտանգաւոր, բայց յաջողութեան լաւագոյն գրաւականն ունէր: Իր նպատակն էր, բարեկամներու և արքանեակներուն աջակցութեամբ, Անտոնին դուրս օտար երկիր տանիլ և մի քանի ամիսուան համար յիմարանոցը դնել: Առժամեայ պիտի լինէր այս բատարգելութիւնն, և թէպէտ Սէնէրի այս մասին բան մը չըսաւ ինձ, բայց տարակոյս չկայ որ երիտասարդէն պիտի խնդրուէր իր ազատութիւնը գնել խոստանալով որ կ'ներէ եթէ իր հօր կտակած և խնամակալին մօտ աւանդ կեցած դրամն ուրիշ նպատակի համար ի գործ դրուած էր:

Արդ՝ կարեւոր է նկատել թէ այս ծանր խորհուրդն ինչ կեր-

պով կ'գործադրուի: Արդէն Մագարի, իր լսած նախատինքին վրէժը լուծելու ուխտած լինելով, պատրաստ էր ունէ կերպով օգնել: Բեղթօֆ, սպիաւոր դէմքով մարդն, տոբտօրին աջ թեւն ու հոդին էր: Թէրէզա, պառաւ սպասուհին, ամեն ոճիւր գործելու պատրաստ կ'գտնուէր եթէ միայն իր տէրը հրամայէր: Կարևոր դատուած թղթերը կարելի էր ձեռք ձգել կամ գարրանել: Եթէ մի անգամ դաւադիրներն Անտոնիի միաքն ընէին Հօրաս փողոցի տունն իրենց այցելութեան դալու, աղաստում չպիտի ունենար երիտասարդն, վասն զի իբրև յիմար տոբտօրին և իր արբանեակներուն հսկողութեան ներքև այդ տունէն պիտի ելնէր: Շատ վատ նենգածէտ խորհուրդ մ'էր այդ, որու յաջողութիւնը տարակուսելի, քանի որ հարկ պիտի լինէր անշուշտ զոհն իտալիա փոխադրել: Ինչ կերպով ի կատար պիտի հանէին այս խորհուրդն Սէնէրի ճշտիւ չբացատրեց — թերևս այս դաւադրութեան մանր պարագաները տակաւին ի նկատի չէր առած — թերևս պատանեոյն դեղ պիտի տային — թերևս կ'յուսար որ գործին ճշմարիտ վիճակն իմանալով Անտոնի պիտի կատողէր և այս կատաղութիւնն պատրուակ մը պիտի լինէր հաստատելու թէ նա խելագար է:

Հետևապէս առաջին կարևոր կէտն էր յորդորել Անտոնին որ հաւանի Հօրաս փողոցը գնալ՝ այնպիսի ժամ մ'որ դաւադիրներու յարմարի: Սէնէրի իր պատրաստութիւնները տեսաւ, հըրահանգներ տուաւ ընկերակիցներուն և ապա գրեց իր քեռորդւոյն խնդրելով որ նոյն գիշերն այցելէ իր տունն, եթէ կը փափաքի դործին վրայ տալիք բացատրութիւններն իմանալ:

Կարելի է Անտոնի կարծուածէն աւելի վատահուծիւն չունէր ոչ իր ազգականին և ոչ անոր ընկերներուն վրայ: Ուստի պատասխան գրեց, եղած հրաւերը մերժեց, և առաջարկեց որ իր քեռին հաճի գինք այցելել: Ապա՝ Մագարիի խորհրդով, Բօլինի անմեղ միջնորդութեան ղիմեցին որպէս զի իր եղբայրն յորդորէ գալու աղէտաբեր տունը: Սէնէրի բոլորովին անտարբեր էր գումարման տեղւոյն նկատմամբ, բայց որովհետև շատ դժադրում ունէր, մէկ երկու օրուան համար յետաձգեց այս տեսակցութիւնը: Այնուհետև Սէնէրի Բօլինի ըսաւ որ գործով մը դուրս պիտի մնայ մինչև յաջորդ գիշերն ուշ ժամանակ, թէ այս պատեհ առիթ մ'էր իր եղբօր հետ ժամանակ անցնելու — և թէ նէ կարող էր խնդրել որ դայ անսակցի իրեն հետ մինչ ինք Սէնէրի բացակայ պիտի լինէր: Եւ որովհետև ինքն ալ կը

փափաքէր տեսնել Անտոնին, պարտաւոր էր Բօլին զանի իր մօտ պահել մինչև վերադարձը:

Բօլին՝ լիովին անկասկած, գրեց իր եղբօր՝ յայտնելով թէ բոլոր զիչերն միա՛յ պիտի լինի տունը, և աղաչեց որ զայս զինք տեսնէ, կամ եթէ կ'ուզէ, զբօսարան մը տանի: Քոյր ու եղբայր միասին թատրոն դաջին նոյն գիշեր, և կէս գիշեր էր երբ Հօրաս փողոցը վերադարձան: Անշուշտ Բօլին աղաչեց որ եղբայրը իր հետ մնայ ժամանակ մը և թերևս ակամայ հաւանեցաւ պատանին: Ահռելի էր վերջէն պատահած հարուածն օրիորդին համար անշուշտ, կրկնակի ահռելի եղած պիտի լինէր երբ նկատեց նէ որ իր աղաչանքն եղբօրը մահուան պատճառ եղաւ:

Եղբայր ու քոյր պահ մ'առանձին նստան. ապա Սէնէրի և իր երկու բարեկամներն եկան: Անտոնի դժգոհ կ'երևէր այս հանդիպումէն, բայց սքօղեց իր դժգոհութիւնն և քաղաքավարութեամբ իր քեռին բարեկեց: Իսկ իր կռնակն պարզապէս Մազարին դարձուց:

Սէնէրիի յատակադձէն դուրս էր ու և է բռնութիւն ի դործ դնել Բօլինի ներկայութեան: Ինչ որ պիտի գործուէր, պիտի գործուէր երբ Անտոնի տունէն դուրս ելնէր: Այն ժամանակ պիտի բռնուէր և մառանը պիտի տարուէր: Ի հարկին իր աղաղակները պիտի խեղդուէին: Բօլին բոլորովին անգէտ պիտի մընար անցած դարձածին: Արդէն կարևոր պատրաստութիւններ եղած էին հետևեալ օրն օրիորդը իր քեռւոյն մի բարեկամին տունը փոխադրել, որու հետ պիտի բնակէր՝ անտեղեակ մնալով բուն խնդրոյն՝ որու պատճառաւ յանկարծ դաւադիրները դուրս պիտի ելնէին:

— Բօլին, ըսաւ Սէնէրի, կարծեմ լաւ կ'լինի եթէ երթաք քնանալու: Անտոնի և ես գործի վրայ խօսելիք ունինք:

— Պիտի սպասեմ մինչև որ Անտոնի մեկնի, պատասխանեց օրիորդը: Բայց եթէ խօսելիք ունիք միւս սենեակը կրնամ քաշուիլ: »

Այս ըսելով՝ ծալածոյ դռներէն անցաւ և դաշնամուրին մօտեցաւ, ապա սկսաւ նուագել ու երգել իր յատուկ զուարճութեան համար:

— Շատ ուշ է այս գիշեր գործի վրայ խօսելու համար, ըսաւ Անտոնի, երբ քոյրը սենեկէն դուրս ելաւ:

— Պարտաւոր էք այս պարագայէն օգուտ քաղել: Մտադիր եմ վաղը Անգլիայէն մեկնիլ:

Անտոնի չէր փափաքէր անոր օճիքը թողուլ առանց բացատրութեան. ուստի տեղը նստաւ և պատասխանեց.

— Շատ լաւ. բայց հարկ չկայ որ օտարականներ ներկայ գտնուին:

— Բնաւ օտարականներ չեն. իմ բարեկամներս են այս պարոններն, որ իմ պատմութեանս ճշմարտութեան պիտի վկայեն:

— Ձեմ ուզեր բնաւ որ իմ գործերուս վրայ խօսիք այսպիսի մարդու մ'ատջև, ըսաւ Անտոնի՝ արհամարհական չարժու՜մ մը ընելով առ Մագարի:

Երկու մարդիկ մեղմ ձայնով կ'խօսակցէին միասին: Բօլին հեռու չէր, և ոչ ոք կ'փափաքէր երկիւղ պատճառել օրիորդին ծանր խօսքեր ընելով կամ կռուի մը նշանը տալով. բայց Մագարի լսեց Անտոնիի դիտողութիւնն և տեսաւ անոր չարժումը: Իր աչքերը փայլեցան և նորատի Մարչին կողմը դարձաւ:

— Շատ հուանական է, ըսաւ նա, որ մի քանի օրէն պիտի ուզէք ազատօրէն տալ ինձ այն շնորհն զոր մի քանի օր առաջ մերժեցիք:

Սէնէրի դիտեց որ խօսակիցն իր աջ ձեռքը վերարկուին ծոցին մէջ դրած էր, բայց այս իր սովորական դիրքը լինելով կարևորութիւն չտուաւ:

Անտոնի չհաճեցաւ պատասխանել: Այդ մարդէն երեսը դարձուց արհամարհոտ ականակով մը — ականարկ մ'որ անշուշտ Մագարին դրեթէ ներքին կատաղութեան զրգուեց: — Ո և է բանի վրայ խօսելէ առաջ, ըսաւ իր քեռուոյն, պիտի պնդեմ որ այժմէն Բօլին իմ խնամոց ներքեւ դրուի: Ոչ նէ և ոչ նէրա հարստութիւնը կրնան որս լինիլ անարգ, աննշան խտալացիի մը, այս մարդուն, ձեր բարեկամին նման բախդախնդրի մը: »

Ասոնք եզան խեղճ պատանւոյն արտասանած վերջին խօսքերը: Մագարի քայլ մ'առաւ դէպ ի Անտոնի — զայրացման աղաղակ մը չարձակեց. բնաւ — ամենեւին չհանեց բերնէն յիշոց մը որով թերեւ զգուշանար պատանին — այլ աջ ձեռքով չողջողուն դաշոյնը բռնած իր ծածուկ տեղէն ցատկեց և երբ Անտոնի վեր նայելով իր աթոռին կռթնեցաւ որ խոյս տայ մարդասպանէն, սա իր զօրեղ բազուկով այնպէս մէկն գաշոյնն դէպ ի վար, որ անոր սայրը ձիւտ Անտոնիի վզի ոսկրէն իջնելով գլխովին պատառեց սիրտը: Անտոնի Մարչ ընկաւ անձայն և անմուռնչ:

Ահա այն միջոցին որ Անտոնի ընկաւ, Բօլինի երգը դադարեցաւ և իր աղաղակը որոտաց սենեկին մէջ: Բօլին դաշնամուրին աթոռին վրայէն կարող էր տեսնել պատահածը: Միթէ վարմանալի է եթէ այս ահուելի տեսարանին առջև անզգայ, խեղացնոր մնաց:

Մագարի իր զոհին վրայ կանգուն կ'կենար: Սէնէրի այս ոճրին վրայ տալած էր, ոճիր՝ որ իր վայրագ խորհուրդն ի գործ դնելու հարկ չէր թողած: Միայն Բեղրօֆի խելքը գլուխն էր: Անհրաժեշտ էր Բօլինի աղաղակներուն վերջ տալ: Դրացիները կրնային լսել և իրար անցնիլ: Ուստի յառաջ վազեց և սեղանի բրդեայ լայն ծածկոյթ մը օրիորդին գլխուն վրայ նետելով՝ վերցուց և աթոռի մը վրայ նստեցուց զանի և բռնուն ուժով բռնեց որ տեղէն չշարժի:

Ահա նոյն պահուն մտայ ես ներս գայրագին — կոյր և անօգնական, բայց անգէտս վրէժխնդրութեան պագամաւոր մ'էի: Նոյն ինք յանդուգն Մագարի սրտաթուռնդ եղաւ երբ երեւեցայ: Միայն Սէնէրի, ինքնապաշտպանութեան բնազդով, հանեց հրացանակ մը և ինձ նշան առաւ: Նա իմացաւ իմ խանդագին կոչմանս իմաստն՝ որով գթութիւն կ'խնդրէի — նա միայն ստուգեց վիճակս և կեանքս ազատեց:

Երբ Մագարի իր զարմանքը փարատեց, սկսաւ պնդել որ հարկ էր Անտոնի Մարչին պէս զիս սպաննել: Վերստին իր դաշոյնը վերցուց մարդկային կեանք մը բառնալու, մինչդեռ Բեղրօֆ, որ ստիպուեւր էր Բօլինը թողուլ, քանի որ գործն ուրիշ կերպարան մ'առեր էր, եկաւ և զիս ընկած տեղս գամեց: Իսկ Սէնէրի Մագարիի դաշոյնն անդին քչեց և զիս ազատեց: Ապա աչերս քննեց և հաստատեց թէ ճշմարիտը կ'խօսէի: Մեղադրանաց և ամբաստանութեանց ժամանակը չէր, բայց նա բացէ ի բաց յայտնեց որ նոր մարդասպանութեան դործ մը չպիտի թողուր որ տեղի ունենայ:

Բեղրօֆ ձայնակից եղաւ Սէնէրիի և ի վերջէ Մագարի դժկամակութեամբ տեղի տուաւ, այս պայմանը դնելով որ զիս արդէն որոշուած կերպով դուրս հանեն: Եթէ հնար լինէր, անմիջապէս պիտի տային ինձ թմբիրը, Վերջէն՝ պառաւ սպասուհին, որ դեռ բռնորովին անտեղեակ էր այս եղբրական գործին, արթնցուցին և զրկեցին որ կարեւոր դեղը բերէ: Դաւաղիրները չհամարձակեցան հեռացնել զիս իրենց ներկայութենէ, այնպէս որ ստիպուեցայ նստիլ և մտիկ ընել:

Եւ ինչո՞ւ համար Սէնէրի մարդասպանը ձեռք չտուաւ, ինչո՞ւ համար կերպով մը գործակից եղաւ այս սպանութեան: Այս միայն կրնամ ըսել որ նա վաաադոյն մարդ մ'էր քան ինչ որ կ'ուզէր հաւտացնել, կամ ծանր պատասխանատուութեան մը առջև կ'գողար: Այս ևս իրաւ է թէ՛ նմանօրինակ սև խորհուրդ մ'ի գործ զնելու կ'պատրաստուէր, և եթէ իր մօտ աւանդ դրուած գումարի մասին ճշմարտութիւնն երևան գար, աշխարհիս մէջ և ոչ մի դատարան կարող էր անպարտ արձակել զինք: Թերևս թէ ինք և թէ Բեդրօֆ առ ոչ ինչ կ'գրէին մարդկային կեանքն. անշուշտ իրենց ձեռքերն չէին մաքուր արեան նշաններէ: Նկատելով որ շատ ծանր կերպարան մը պիտի առնու իրենց վիճակն եթէ դատարանի դիմէին, լաւ ևս համարեցին Մագարիի հետ մեղսակից լինիլ, և իսկոյն սկսան ամեն խուզարկութիւն ի դերև հանել և ոճրագործութեան նշանները սքողելու միջոցները խորհիլ: Այնուհետև այս երեք մարդերու մեղսակցութեան մէջ զգալի տարբերութիւններ փնտռելու հարկ չկար:

Քանի որ նոյն պահուն միասիրտ և միակամ կ'գործէին, տարակոյս չունէին յաջողութեան վրայ: Թէրէշա առ հարկի իրենց խորհրդակից ըրին: Այս մասին անհոգ էին, վասնզի այդ պառաւն Սէնէրիին անձնուէր սպասուհին լինելով, պատրաստ էր տասնեակ սպանութեանց իսկ ձեռնտու գտնուիլ եթէ միայն իր տէրը հրամայէր: Ամենէ առաջ կարևոր էր որ զիս իրենց գլխէն ձամբեն: Բեդրօֆ — վասն զի Սէնէրի չէր վստահէր յանձնել զիս Մագարիի ձեռքը — դուրս ելաւ և ուշամնայ կառք մը դտաւ: Կոկիկ դումարի մը շնորհիւ՝ կառապանն հաւանեցաւ իր կառքը փոխ տալ մէկ ու կէս ժամու համար: Դեռ եւս զիւեր էր՝ ուստի գժուարին չէր իմ անզգայ մարմինս անտես տանել դնել կառքին մէջ:

Բեդրօֆ քչեց կառքն և տունէն շատ հեռի աննշան գոհնի մը մէջ զիս լքելէն ետև՝ կառքն տիրոջ դարձուց և իր ընկերներուն միացաւ:

Իսկ Բօլին ինչ վիճակի մէջ էր: Իր հեծեծանքը քիչ քիչ դադրեցան և մահատիւի թմրութեան մէջ թաղուած կ'մնար: Դաւադիրներուն համար մեծագոյն վտանգն կրնար Բօլինի կողմէ գալ: Մինչև որ սթափեր ուրիշ բան չէր կարելի ընել եթէ ոչ իր յատուկ սենեակը տանել և Թէրէշայի հսկողութեան ներքև դնել: Երբ արթննար Բօլին այն ժամանակ պիտի որոշուէր թէ ինչ ընթացք պիտի բռնէին դաւադիրները:

Բայց կար նաև ուրիշ ստիպողական խնդիր մը: Ի՞նչպէս պարտ էր անհետ ընել սպաննուած երիտասարդին դիակը: Այլ և այլ միջոցներու վրայ վէճ բացուելէն ետեւ, վերջապէս հնար մը գնան որու նոյն իսկ յանդգնութիւնն անշուշտ յաջողութիւնն ապահովցուց: Դաւադիրներն սկսած էին յուսահատիլ և ամեն վտանգի դիմագրաւել:

Առտու կանուխ գիր մը ղրկուեցու Անտոնիի տունն. այս գրով կ'յայտարարուէր թէ՝ Պ. Մարչ յանկարծ առաջի գիշեր ծանր հիւանդութեամբ տառապելով՝ ստիպուած էր իր քեռւոյն տունը մնալ: Այն կողմէն որ և է խուզարկութեան առաջն առնլու փորձ մ'էր այս. Նոյն պահուն խեղճ պատանին կարելի եղած վայելչութեամբ սրահին մէջ տարածեր և ամեն միջոց ի դորձ դրեր էին որպէս զի ըսուի թէ բնական մահուամբ մեռեր էր: Ապա բժշկի մը մահուան վկայագիրը նենգութեամբ պատրաստուած էր: Մէնէրի չըսաւ ինձ թէ ինչ կերպով պաշտօնական հրամանն ստացած էր: Այդ հրամանը տուող մարդն բնաւ տեղեակ չէր խնդրոյն: Այնուհետեւ դադաղ մը ապսպրուեցաւ, ինչպէս նաև եղևնափայտէ սնտուկ մը յաջորդ գիշերուան համար:

Մէնէրիի ներկայութեան՝ առին Անտոնիի մարմինն ու առանց սովորական զարդի և արարողութեան, պարզապէս սընտուկին մէջ դրին, և որպէս զի այս ականերև անվայել ընթացքն արդարացնեն, առարկեցին թէ այս միայն ժամանակաւոր կարգադրութիւն մ'էր, քանի որ օտար երկիր փոխադրուելով դիակը պիտի թաղուէր: Զարմացաւ յուզարկավարն, բայց աղւոր վարձք մ'ընդունելով, ձայն չհանեց: Ապա, չինծու վկայագրին շնորհիւ, կարևոր ձևակերպութիւնները կատարուեցան և երկու օրուան մէջ երեք մարդիկ սգաւորներու տարագով՝ Իտալիա կ'ուղևորէին իրենց զոհին դիակը միասին առած: Այս ուղևորութեան բնաւ արգելք մը չկար, չկար կասկածելի բան մ'իրենց ընթացքին կամ դործին պարագաներուն մէջ: Դաւադիրները տարին դադաղն այն քաղաքն ուր Անտոնիի մայրը վախճանած էր, և թաղեցին օրդին մօրը մօտ, իր անուամբ և տապանաքարին վրայ մահուան թուականը նշանակելով: Այնուհետեւ վախի տեղ չունէին և ոչ անձէ մը՝ Բօլինէ դատ:

Բօլինէն անգամ աներկիւղ էին, վասն զի՝ երբ վերջապէս օրիորդն իր թմրութենէ սթաիեցաւ, Թէրէզան իսկ դիտեց որ նէ բանէ մը զուրկ էր: Բօլին և ոչ խօսք մ'արտասանեց տեսած

տեսարանին վրայ. բնաւ հարցում մը չըրաւ: Բօլիւնի անցեալն անյայտ եղեր էր: Իր ստացած հրահանգին համեմատ՝ Թէրէզա ըստ կարի չուտ ճամբայ ելաւ Բօլիւնի հետ որպէս ղի Խտալիա երթայ և Սէնէրի զտնէ: Եւ Սէնէրի տեսաւ որ Մագարիի ոճիրն եղբայրը կեանքէ և քոյրը բանականութենէ զրկեր էր:

Ոչ ոք խուզարկութիւն կամ հարցում մ'ըրաւ Անտոնի Մարչի վրայ: Սէնէրի իր յանդուգն խորհուրդն լիովին ի կատար հանելու համար գործակատարի մ'իմացուց որ Անտոնի տունէն անձնական բոլոր գոյքը վերցնէ և տանտիրոջ ծանուցանէ որ Սէնէրի բնակարանը մեռնելով՝ Անտոնի Խտալիա փոխադրուած է որպէս ղի մօրը մօտ թաղուի: Մի քանի բարեկամներ պահ մը վշտացան ընկերի մը կորստեան վրայ, և ապա ոչ ոք այս մասին խօսեցաւ: Նոյնպէս կոյր մարդուն վրայ բնաւ լուր մը չառնելով՝ դաւադիրները կարծեցին որ նա ևս խոհեմութեամբ իրեն տըրուած պատուէրը պահած էր:

Շատ ամիսներ անցան, և Բօլիւն մի և նոյն վիճակին մէջ մընաց: Թէրէզա ներա հոգը կ'տանէր և հետը կ'ապրէր ի Դուրին՝ մինչև այն ժամանակ երբ զանոնք տեսայ Ս. Ճիովաննի եկեղեցին: Սէնէրի՝ որ բնաւ հաստատ բնակարան չունէր, ստէպ չէր տեսնէր օրիորդը: Քեռուոյն ներկայութիւնն ամենևին վշտալի յիշատակ մը չէր զրդուէր իր մտքին մէջ, բայց Սէնէրիի համար իր խեղճ աղջկան տեսքն անտանելի էր: Նէրա տեսքը կ'ներկայէր իր առջև ինչ որ կ'փափաքէր յաւէտ մոռնալ: Օրիորդըն ամենևին երջանիկ չէր երևէր Խտալիա. աղօտ կերպով մը կ'տենչար դառնալ յԱնգլիա: Սէնէրի տրամադիր լինելով օրիորդըն հեռացնել իր աչքէն, հաւանութիւն տուեր էր որ Թէրէզա զանի Լոնտոն տանի — ուստի Դուրին եկած էր այն մասնաւոր օրն որպէս ղի ուղևորութեան գործը կարգադրէ: Մագարի՝ որ՝ եղբօր մ'արիւնն իրենց մէջ փոս մը բացած լինելով հանդերձ, իր ստացուածքը կ'համարէր Բօլիւնն՝ ուղեկեց եղաւ Սէնէրիի: Նա անդադար կ'ենդէր Սէնէրին և կ'խնդրէր որ Թոյլ տայ իրեն ամուսնանալ օրիորդին հետ՝ մինչև անգամ այդ վիճակին մէջ: Նա սպառնացեր էր բռնի առևանգել ու տանիլ Բօլիւն: Էրդում ըրած էր որ նէ իր կինը պիտի լինէր, և քանի որ ոչ ինչ չէր յիշէր, ինչօք համար հետը չպիտի կարգուէր:

Որքան որ չար էր Սէնէրի, այդ ամուսնական առաջարկին առջև կասեր էր: Եթէ հնար լինէր, մինչև անգամ Մագարիի հետ ամեն յարաբերութիւն պիտի խզէր. բայց այդ մարդիկ

այնքան սերտ կապուած էին փոխադարձ գաղտնիքներով որ չէին կարող իրարմէ բաժնուիլ ոճրի մը պատճառաւ, թէ և այդ ոճիրն սոսկալի էր. այսպէս Սէնէրի ուրիշ ճար չգտաւ, եթէ ոչ Բօլինն Անգլիա ուղարկել: Անդ ազատ էր Բօլին և Մագարիէն Հեռի: Ահա նոյն պահուն էր որ ես ամուսնութեան առաջարկս ըրի, որ ընդունուելով, Բօլին՝ իմ շնորհիւ, բոլորովին պիտի ազատէր թէ քեռւոյն ձեռքէն և թէ անոր ընկերին պա-
հանջումէն:

Այնուհետեւ տեղի կ'ունենայ մեր տարօրինակ ամուսնութիւնն, զոր նոյն միջոցին իսկ Սէնէրի արդարացուց յայտնելով՝ որ եթէ Բօլին անձի մը սիրով կասկածի, եթէ իր ամպոտ մտքին մէջ սիրոյ համապատասխան զգացում մը ծնի — այդ միտքը քիչ քիչ պիտի վերստին բացուի ու լուսաւորուի:

Ահա այս էր Սէնէրիի պատմութեան իմաստն եթէ ոչ ոճր: Արդ՝ ինչ որ փափաքս էր իմանալ իմացայ: Թերեւս Սէնէրի աւելի լաւ գոյներով նկարագրեց ինքզինքը քան որ արժանի էր, բայց նա ազատօրէն և աներկեան պատմած էր ինձ բոլոր այս սև պատմութիւնն, և թէ և այժմ նա միայն քամահանք ու զըզուանք կ'սլատահուէր ինձ, բայց կ'զգայի որ ինձ ճշմարտութիւնը յայտնած էր:

(Շարունակ)

Վ Ա Ր Դ

Բնութեան հետ գեղեցկագարոյ
Դշխոյս շքեղ զարնան զքաւրք,
Նորագարբոյց անա՛ծնանիմ հեշտաբոյր
Ի հորիզոնն իբր արշալոյս լուսաբոյր:

Վերն բոցավառ. արեգ փաղփռն
Կարմրէ ճակատս ի գեղ համբուն,
Նա աստեղաց ցօղն ու ծալիտ
Փոխեր լիս մութն ի յոյս վըճիտ:

Ես անուշակ ծաղկանց պսակ
Բուրման գեղո՛յ շքեղ բաժակ,
Դիրգ կուսանաց իմ զարդ չըբնաղ
Ձայն տամ տխուր աջաց նուաղ . . . :

Ես հեշտաշունչ այգուն զեփիւռ,
Մեղմիւ գրգռէ համբոյրիւ բիւր,
Գեղանի դէմքս, երբ այգ պայծառ,
Վառ, իւր շողեր ցանկ ցանցառ:

Խորհրդաւոր, ա՛ն, լըռակաց
Թաւ եւ ծառուտ անտառակաց,
Երգիչ Սոխա՛կ մեյամաղձոտ
Տարփածուի նման գայ միշտ ինձ մօտ:

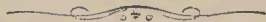
Գայ մերձակայ վրայ հոծ թրփին
Իւր նուրբ բեւօքն, ոյք ինձ հըպին,
Եւ քաղցրայտ՛ւր, ի ջինջ յերեր
Հընգէ գիւր երգ. — Օրհնէ՛րք առ Տեր:

Եւ ես, անուշ բուրում մ'այգուն
Երգեն հետ քա՛ղցր երգչին քագուն,
Յօղս ծաւալիմ, թոյլ, մեղմասան,
Բուրման, գեղոյ, բաժա՛կ, ա՛ն, . . . :

Այլ երբ արփին երկու անգամ
Ծագի, մարի, աւա՛ղ կ'զկամ,
Ձիմ մահ, թրփոց մէջ հոծ ու թուխ,
Եւ տխրագին, ծըռեմ գիմ գլուխ:

Յունիս 1891
Կ. Պօլիս

ՕՆՆԻԿ Կ. ԳԱՅՐԻԿԷԼԵԱՆ

ԼԵՀԱԿԱՆ ԱՌԱԿ

ՉԿՆԻԿՆ

Մանր մի ձկնիկ ծովուն մէջ մի օր
Գտաւ որդ սիրուն, աւա՛ղ, շատ խոշոր,
Խնդագին ջանաց կլնել գայն՝ ի գուր,
Երբ գայլմուկ մ'իւր մօտ գայն լաբեց իբր ջուր:
Ո՛հ, քանի՛ լիմար, այդ անմիտ լօղին
Չէր տեսած քագուն կայքը աակն այդ խայծին:
Ուստի երբ ձկնորսն առօր ու փառօր,
Վշտագին գայլմուկն քաշեց եզերօր,
Իր սրտին խորէն ըսաւ փոքր ձկնիկ.
Է՛հ, լաւ է մերք լաւ է լինելն փոկրիկ:

Վ.

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ*

ԴՐԱՄ

Դրա՞ծի բնութիւնն ու պաշտօն. — Դրամն այն առարկան է որ
սովորութեամբ կամ օրինօք կ'գործածուի իբր միջոց վճարման,
իրբն փոխանակութեան գործի և արժէից հասարակ չափ:

Այսպէս դրամն չրջարեւութեան գործակն, փոխանակու-
թեան միջնորդն է: Դրամն է որ անձի մը յատուկ սեպնականու
թիւնն ուրիշի մը կ'անցնէ, ինչպէս սայլակ մը կ'փոխադրէ տեղէ
տեղ առարկայ մը:

Ինչպէս կ'իշատակէ ամերիկացի անտեսագէտ մը՝ Տանա Հօր-
դըն, բարբարիկ ժողովրդոց ծագմանէ անտի օրէնքը կամ սո-
վորութիւնը հաստատեց հարկեր, տուգանք, տուրք և որոշեց թէ

* Տէ՛ս Ապրիլ ամսաթիւ ,

ինչ առարկաներու միջոցաւ այդ սլարտքը պէտք է վճարել։ Ուրեմն զրամն վճարման օրինական միջոց մ'է։

Բայց աստի՛ դրամն հանրային հաւասարաչափ մ'է։ Երբ ասլարանք մը քսան ֆրանքի կ'ծախեմ, ընդունած քսան ֆրանքս տուած ասլարանքիս հաւասարաչափն է, և այդ քսան ֆրանքին միջոցաւ կարող եմ ստանալ, ըստ կարգի, օգտակար իրերու հաւասար արժէք մը։ Ատ. Սիթի-Հ կ'ըսէ. — «Ոսկի մը կրնայ նըկատուիլ իբր փոխանակազիր մը, այս ինչ քանակութեամբ ասլարանքի համար, վճարելի մօտակայ մատակարարներու մօտ։»

Նոյնպէս զրամն հասարակ չափ կամ արժէքի կշիռ մ'է։ Դժուարին է առարկաներու յարաբերական արժէքը ուղղակի համեմատել։ Ո՛րչափ ցորեն կ'արժէ այս ոչխարը։ Համեմատական զնահատութիւնը կ'դիւրանայ հասարակ զնահատողի մը միջոցաւ որ է զրամն։ Այսպէս առարկաներու երկայնութիւնը կ'չափուի կանգունի միջոցաւ, որ է չափերու բնօրինակն, և իրենց ծանրութիւնն, հազարակրամի միջոցաւ, որ է ծանրութեան բնօրինակն։ Միայն այն առարկան որով ապրանաց համեմատական արժէքը կ'չափուի, ինքնին ասլարանք մը լինելով, հանրական հաւասարաչափ, իր արժէքը կ'փոխուի, ինչպէս կը փոխուի ամեն հարստութեան արժէքը։

Ուրեմն արժէից համար հաստատուն բնաչափ մը չ'կայ, ինչպէս կայ երկայնութեանց և ծանրութեանց համար։

Փափաքելի է միայն կարելի եղածին չափ նոյնքան հաստատուն բնաչափ մը գտնել։

Դրամն՝ իր տեական և տե հասարակ ընդունուած արժողութեան շնորհիւ, կ'թոյլատրէ հարստութիւնը դիզել, երկրէ մ'ուրիշ երկիր փոխադրել և սերունդէ սերունդ։ Ուրեմն հարստութեան պահպանութեան և աւանդման միջոց մ'է այն ժամանակի և անջրպետի մէջ։ Դրամին սիմբոլն է որ հաստատուած են աշխատութեան բաժանումն և արհեստներու ու պաշտօններու փոխադարձ յարաբերութիւնն։ Ուրեմն զրամն մարդկային ընկերութեան կապն է։

Այլ և դեռա՛յ դեռա՛. — Զանազան առարկաներ գործածուած են իբրև դրամ. մուշտակ ի Սիւլէրիա, աղ, գալլիսաղ յԱփրիկէ, երկաթ ի Սպարտա. ատեն մը՝ զրեթէ ամեն տեղ՝ տաւար։ Ռիկ-Վէտայի, Ջինտ-Ալէստայի, Հոմբրոսի գործերու մէջ՝ առարկայից զինն կովու գլուխ կ'որոշուին Դիոմէդի գէնքը ինն կով կ'աժէր, Գլոկոսինը հարիւր (Եդիական) յաղթական փը-

րանկներն կովու գլուխ կ'հաշուէին սաքսօններու վրայ դրուած տուրքը: Շատ ազդերու մէջ կով բառն հոմանիշ էր հարստութեան: Սանսրիտ *सम्पत्* (Հնդկաստանի ռուբի դրամը) կ'ածանցի *सम्पत्* տաւար բառէն: Նախ մետաղէ դրամը գործածուած է իբրեւ տաւարի դրամի ներկայիչ, վասն զի կ'տեսնենք Էսքրիլոսի Ագամէմնոնի մէջ որ դրամներն կովու նշանը կ'կրէին:

Երբ քաղաքակրթութեան ծաւալմամբ փոխանակութիւններն աւելցան, միայն ոսկիէ և արծաթէ դրամներ չինուեցան: Այս երկու մետաղներն ընդհանրապէս ամեն տեղ կ'գործածուին, վասն զի ամեն նիւթէ աւելի ունին յատկութիւններ որ կարեւոր են լաւ դրամ կազմելու: Այս յատկութիւններն են.

ա. — Ոսկին ու արծաթն անվթար կրնան պահուիլ: Յունաց և Հռոմայեցւոց հաւաքած ոսկին քանիցս հալած և դրամ կոխուած մասամբ դեռ մեր մէջ կ'շրջարեբի:

բ. — Սահմանաւոր է թանկագին մետաղներու արտադրութիւնն, վասն զի հազուագիւտ են հանածոյք. ուստի իրենց ծանրութեան նայելով շատ մեծ արժէք ունին, պարադայ մ'որ կ'դիւրացնէ անոնց կիրառութիւնը, փոխադրութիւնն ու գանձումն:

գ. — Թանկագին մետաղներուն ամբողջութիւն, թէ իբրեւ դրամ և թէ զարդուց առարկաներ ՏՏ երկիւիօնէն աւելի կ'արժէ. մէկ կողմէ տարեկան արտադրութեամբ կ'աճի դրամի քանակութիւնն, միւս կողմէ դիպուածական կորուստներու պատճառաւ և մաշուելով կ'նուազի, բայց ծանր ծանր կ'աւելնայ, գրեթէ այն համեմատութեամբ որով կ'աւելնան դրամական պիտոյք՝ ժողովրդոց՝ ինչպէս նաև փոխանակութեանց աւելնալովն աշխարհի մէջ: Առաջարկն ու խնդրարկն այսպէս հաւասարակիւ գալով՝ դրամի արժէքը շատ հաստատ կ'մնայ:

դ. — Թանկագին մետաղներն ամեն ուրեք կ'խնդրուին ու կ'ընդունուին, և այս անհրաժեշտ յատկութիւն մ'է այն առարկային որ ընդհանուր փոխանակութեան իբրեւ միջնորդ կը գործածուի: Ոսկին ու արծաթն ամեն քաղաքակրթ երկիրներու մէջ կ'անցնին, ուստի կարող են ծառայել իբրեւ միջնորդ ընդհանուր վճարման:

ե. — Այս մետաղները դիւրաբաժանելի են, և մէն մի մասն իր կշռին համեմատութեամբ արժէք ունի:

զ. — Կընդունուին և կ'պահեն լիովին իրենց ծագման յատարար նշանն, անուանական արժէքն, նոյնպէս զուտ մետաղի ծանրութիւնն:

է. — Դիւրաւ կ'ճանչցուին. ոոկին իր ծանրութեան և արծաթին իր ձայնին շնորհիւ:

Դրամին գերագոյն յատկութիւնն է արծէքին հաստատութիւնն, վասն զի իր արծէքն եթէ փոխուի կ'ազդէ նաեւ ամեն առևտրական պայմանագրերու վրայ:

է. Լ.

ԳՈՂԱՐ

Բ.

Պ. Սեդրաք ձիւանեան, կալուածատէր և վաճառական, հիւր ունէր, իր սրտակից բարեկամ Թադոս աղան — որու մականուանը դժբաղդապէս չեմ յիշեր — եկած էր թուղթ խաղալու: Շաբաթը երկու երեք իրկուն Սեդրաք աղան իր բարեկամը կ'առնէր տուն կ'տանէր, իսկ երկու երեք իրկուն ալ Թադոս աղան ինքնիրմէ կ'հաճէր ելթալ այնպէս որ երկու բարեկամներն, երկու սիրահարներու պէս, ամեն իրկուն միասին էին:

Թադոս աղան մարմնեղ, միջահասակ և առողջ դէմքով մարդ մ'էր՝ վաթսուոճհինգն անցած: Իր կեանքի մէջ մի անգամ միայն պղտիկ տկարութիւն մ'ունեցած ըլլալով բժիշկը պատուիրած էր իրեն հին գինի խմել ամսի մը չափ: Արդ՝ Թադոս աղան գինի սիրող մարդ չէր, — քաւ լիցի՝ — բայց բժիշկին պատուէրը չեր կրնար մոռնալ, թէն այդ մէկ ամիսն անցեր էր տարիներ առաջ. հետեւաբար՝ կերակուրէն առաջ, կերակուրին հետ և կերակուրէն ետք փոքր ինչ կ'ըմպէր և ակներև էր թէ կ'օգտուէր իր ըմպած գինիէն, զի իր այտերն եկեր լեցուեր էին մինչ անոնց գոյնը մարը մտնող արևէն աւելի անուշ էր ու փայլուն:

Իսկ Պ. ձիւանեան, որ բուն Իզմիրցի չեր այլ տաս տարեկան հասակին մէջ հոն եկած ու հաստատուած, երկայնահասակ մարդ մ'էր: Ստէպ կ'խօսէր, բնաւ տարախոյս չունէր իր ըսածին թէ ճշտութեան և թէ ճշմարտութեան վրայ և կ'պահանջէր որ իր ըսածներն սխաղամի պէս ընչուեն ին: Դէմքով սակայն չեղ կ'երևէր:

երկու բարեկամներն, սեղանի մ'առջև նստած, պէտէի կը խաղային:

Թաղոս աղան երբ կորսնցնէր կրակ կ'դառնար, կ'հայհոյէր, կ'անիծէր թուղթն ալ, զայն հնարողն ալ, խաղացողն ալ, բայց երբ շահէր իր դէմքը վարդի պէս կ'բացուէր, կ'հաղար, կ'ծի-ծաղէր ու ճամարիտ ճարտասան մի կ'դառնար: Պ. Ճիւանեան սլաղով թեամբ կ'խաղար:

Արդ՝ նայն գիշերն բաղդը կ'ծպտեր Թաղոս աղան:

— Կարծես պեղիկն ալ ինձի համար ստեղծուեք է, կ'ըսէր զուարթօրէն, միշտ կ'շահիմ, այս քանի խաղ է որ առի, Սեղրաք աղա՛. դու կ'երևի դեռ սորվելու պէտք ունիս: Խաղա՛, և անշուշտ — հարիւր — թուղթը չէ որ կ'օգնէ ինձի — երկու հարիւր յիսուն — հապա — հարիւր — հապա — հարիւր — իմ վարպետու — հարիւր — վարպետութիւնս է — երկու հարիւր յիսուն:

Բայց Թաղոս աղային յաջողութիւնը չչարունակեցաւ զըժ-բաղդարար. բաղդը՝ որ հարիւր ստուկ խնկարկուններ ունեցող դոռուղ ու փոփոխամիտ կնոջ մի կ'նմանի, լքեց զինքը: Սկսաւ կորսնցնել. դժգոհութեան նշաններ երևցաւ իր գէմքի վրայ, և քիչ մնաց որ իր յատուկ բառգիրքը ձեռք սլիտի առնէր:

Բառարան, ըսի, բայց պէտք է բացատրել ասոր ինչ ըլլալն, զի Թաղոս աղային բառարանը ոչ աշխարհաբանէ-գրաբար և ոչ ալ գրաբարէ-աշխարհիկ էր, բառարան մ'էր այն իրեն յատուկ ուսկից փոխ կ'առնէր, ի հարկին, պէս պէս քաղցրաշուր բառեր, սիրուն ոճեր, գեղեցիկ բացատրութիւններ որք լսողներու վրայ հաճելի տպաւորութիւն մի կ'ընէին և ինք հազիւ սկըսեր էր այս հրաշալի գրքին առաջին երեսը կարդալ երբ դուռը դարկին:

Պահէ մ'ետեւ սպասուհին եկաւ իմացնելու թէ երկու այցելուներ կային սրահը:

— Մարդս ալ հանգիստ չեն թողուր, միմուսը Թաղոս աղան, իրր թէ տանտէրն ըլլար և քթին տակէն ուրիշ բաններ ալ ըսաւ — բառարանէն փոխ առնուած:

Ապա՝ սրահը գնաց Պ. Ճիւանեանի հետ:

Այցելուներն, աւելորդ է ըսել, Սուրէնեան եղբայրներն էին զորս յոյժ սիրալիր կերպով ընդունեց Տիկ. Ճիւանեան:

Սովորական քաղաքավարական ձևերը փոխանակելէ ետեւ, «Արդեօք ձեզի արգելք եղանք, կ'աղաչենք, մեր պատճ — յաբեց Զարեհ:

— Ո՛չ, ամենևին, Պ. Զարեհ, ընդ միջեց տանտէրն:

— Այո՛, յարեց թաղոս աղան որ ճշմարտութիւնը սիրող մարդ մ'էր, պեղիկ կ'խաղալինք և —

— Շատ ուրախ ենք որ եկաք, ընդ միջեց Տիկ. ձիւանեան, թաղոս աղան ալ այս գիշեր թող խօսի թուղթ խաղալու տեղ:

— Արդէն մենք ալ ձանձրացեր էինք խաղալէ, վրայ բերաւ Պ. ձիւանեան:

— Ես ամենևին ձանձրացած չէի, բողբոջեց թաղոս աղան: Բայց ինչ որ է՝ հիմակ քիչ մը նստինք, վերջը նորէն կ'խաղանք, մանաւանդ որ չորս հոգի ենք:

Գոհար ներս մտաւ այս միջոցին:

— Որքան որ խաղացիք բաւ է այս գիշերուան համար — նէ յարեց հեշտալուր ձայնով և հիւրերուն հետ ձեռք թօթուելէ ետեւ իր մօր քով նստաւ:

— Գոնէ դու պաշտպանէ գիս, Գոհար, մենք մեր տարիքն առած մարդեր ենք. թուղթի պէտք ունինք. ժամանակն ուրիշ կերպ կ'անցնի: Տէր Աստուած, թուղթ մ'ստեղծուեր է, այն ալ չեն թողուր որ մարդ հանգ խստ խաղայ, հառաչեց թշուառ թաղոս աղան:

— Շատ իրաւունք ունիք, յարեց Զարեհ համեստօրէն:

— Բայց այնպէս չէ, Պ. Զարեհ:

— Անտարակոյս, թաղոս աղա: Թուղթ և սրճարան, այս երկու բառերու մէջ կ'անփոփոխի մեր կեանքը:

— Հապա աշխատութիւն, գործ: Ամբողջ օրն ի՞նչ կ'ընենք, բողբոջեց Գառնիկ անդիէն:

— Սրճարան երթալու սովորութիւնն այս վերջի տարիներ ընդհանրացած է, ըսաւ տանտէրն, մեր ժամանակը այդպիսի սովորութիւն գրեթէ չկար:

— Եւ ինչ դեւ սովորութիւն, ձայնեց տիկինն, արք իրենց տուներէ հեռու, կանայք տունը մնալու դատապարտուած, այս է սրճարաններու հետեանքը:

— Իրաւունք ունիք, Տիկին, ըսաւ Զարեհ, բայց թերեւս պիտի ներէք ինձ ըսել թէ աղէտ մը պարզապէս յիշելը չբաւեր. պէտք է փնտռել, եթէ կարելի է, անոր պատճառը և ըստ իս, դժուար գործ չէ այս: Մարդու աշխատութեան չափի պէտք է և զբօսանք, զի աշխատութենէ յառաջ եկած մարմնաւոր ու մշտաւոր աւերումներն զբօսանքով կ'դարմանուին ու կ'մոռցուին: Զեմ կարժեր թէ լինի անձ մ'որ ժամանակ առ ժամանակ ծի-

ծաղելու իղձ մը, զուարճանալու փափաք մը չզգայ, թէ և այս իղձն ու փափաքը տարբեր են, ըստ անձին բնաւորութեան: Ըսածիս փափաք, ահա զուարճանալու բոլոր այն տալիքներ կերպերն որք կ'վերաբերին տարբեր ժողովուրդներու: Բայց կան ալ կերպեր որ ընդհանրացած են ներկայ դարուս մէջ, ինչպէս պար, թատրոն, նուագահանդէս, ընտանեկան երեկոյթներ, առտնին խաղեր որոցմէ սակայն մենք զրեթէ զուրկ ենք: Կարգալու ալ սովորութիւն չունինք — կարդալը մեղք է, արդէն գիտէք — ուստի ամեն ոք սրճարան կ'երթայ յուսալով — սին յոյս — հոն գտնել ինչ որ տունը չգտներ: Բայց եթէ մարդս տունը գտնէր պէտք եղած հրապոյրը, տուն կ'վերադառնար ոչ թէ ժամանակին հապա ժամանակէն առաջ: Տունը կ'ըլլար իր զբօսավայրը: Եւ կարծեմ մեր կիներն ալ յանցանք ունին այս մասին: Հափազանց անհոգ են: պարտաւոր են իրենց տունները վարել սովորին, պարտաւոր են իրենց ամուսիններն զբաւել այնպէս որ ամուսինները տուն երթան, բայց, ներեցէք, Տիկին, ձանձրոյթ կը պատճառեմ —

— Ո՛չ ամենեւին, չարունակեցէ՛ք:

Ձարեհ՝ ընկերութենէ և զբօսանքէ զուրկ անձի մի նման բաւական խօսեցաւ, շատ փաստեր մէջ բերաւ և թէ և՛ իրաւացի էին իր դիտողութիւններն ընդհանրապէս, այլ շատ պահանջոտ էր: Նախ պէտք էր գիտնալ. թէ իր քարոզած զբօսանքի ձևերէ մենք համ չենք առներ: Ինչ ըսել է ընտանեկան երեկոյթ, պար: Մեր մէջ երիտասարդ մ'աղջկան մի հետ չկրնար խօսիլ հինգ վայրկեան առանց զանազան մեկնութեանց տեղի տալու: ոչ ալ մարդ մ'իր բարեկամին կնոջ հետ կրնայ փոքր ինչ քալել ճամբան պատահաբար առանց բամբասանքի նիւթ ըլլալու, և պար, երեկոյթ, թատրոն կ'քարոզէր Ձարեհ:

Պահէ մ'ետե Գոհար, Ձարեհի առաջարկին վրայ, դաշնակին առջև նստաւ և սկսաւ ածել:

Նէ ճարպիկ երաժիշտ մ'էր. և իր փղոսկրէ մատերը կարծես կ'սահէին, կ'թրթռային փղոսկրէ ոտեղներուն վրայ:

Ամեն ոք լռին կ'ունկնդրէր բացի Թադոս աղաէն որ երկու երեք անգամ բացայտօրէն յօրանջեց:

Ձարեհ կ'հիանար և Գոհարի մօտ կեցած երաժշտութեան տետրի թերթերը կ'դարձնէր, և այսպէս չարունակեցին կէս ժամէ աւելի:

Բայց Թադոս աղային համբերութիւնը հատաւ, — «Գոնէ աթոռ մ'առ նստի՛ր, ըսաւ սիրտը թափած:

Սակայն Ջարեհ, ընկերութենէ և զբօսանքէ զուրկ պատա-
նին, պէտք չունէր աթոռի, պատրաստ էր մինչև առտու ոտքի
վրայ մնալ հոն. և նա ջերմ շնորհակալիք յայտնեց Գոհարի երբ
նէ վերջացուց դաշնակը. Գառնիկ ևս մի քանի բառ թոթովեց,
իսկ թաղոս աղան ալ ըսաւ.

— Ապրիս, աղջիկս, շատ լաւ նուագեցիր, մատներդ համ-
բուրեմ. իսկ հիմակ, Սեդրաք աղա, սկս —

Բայց խօսքը չ'աւարտեց տեսնելով որ և ոչ մեկին դէմքը
քաջալերական էր:

Ժամը տասնութէկ փոքր ինչ անցեր էր երբ երկու եղբայր-
ները մեկնեցան:

— Ի՞նչ է կարծիքդ, Գառնիկ, հարցուց կրտսերն կէս ճան-
քան:

— Նուշի ձեռքեր, նուռի գոյն շուրթեր, կարմրածուկի —

— Հասկցայ. բայց բանաստեղծութիւնը մէկդի, ի՞նչ է միտքդ:

— Ի՞նչ աւելորդ հարցում, Ջարեհ: Պիտի առնեմ զինքը. վա-
ղըն իսկ խօսքկապը զրկելու է. բայց նախ առաջարկելու է, ի-
րաւ: Այդ պաշտօնը քեզ կ'յանձնեմ: Արդէն ասկից առաջ ինձ
ըսած ես թէ խնամիս պիտի լինիս, ուստի —

— Ես չեմ խառնուիր:

Գառնիկ իր եղբոր նայեցաւ զարմանահար:

— Ի՞նչ, հապա դու չ'ի՞ր ըսողը թէ երբ ամուսնանալու ել-
նէի դու իմ կողմէ պիտի երթայիր և աղջկան ձեռքը պիտի
խնդրէիր իր հայրէն կամ մայրէն:

— Արդարև ըսի այդպիսի բան, բայց կատակի համար միայն,
ինչպէս գիտես: Արդէն ծիծաղելի է որ մարդ իր առնելիք աղջ-
կան ձեռքն ինք ուղղակի խնդրելու քաջութիւնն չունենայ և
այդ պաշտօնը ուրիշի յայձնէ: Գոհարը կ'ուզես կին առնել, լաւ,
զնա խօսէ՛ իրեն և իր հօր:

— Ի՞նչ խօսք է այդ, Ջարեհ:

— Կարծեմ շատ ուղիղ խօսք մը:

— Բան մ'ըսեմ քեզ, Ջարեհ, երբ դու կարգուելու ելնես
այդպէս ըրէ, ես հին ձեռ կ'նախընտրեմ և ստակին ալ —

— Ես որոշած եմ այս գործին մէջ չ'խառնուիլ, ըսաւ Ջարեհ:

— Բայց, եղբայր խօսք տուիր:

Ջարեհ պահ մի մտածեց:

— Իրաւունք ունիս, երկու հարցում ունիմ և եթէ գոհա-
ցուցիչ պատասխաններ տաս, կողմէդ կ'երթամ Գոհարի հօր կը
խօսիմ: Ըսէ նախ Գոհարը կ'սիրե՞ս:

— Ի՛նչ ծիծաղելի հարցում, հապս օղին կ'սօսէի երբ կ'ըսէի նուշի —

— Կ'աղաչեմ հարցումիս պատասխան տուր, նուռը, նուշը մէկդի, ըսէ գինքը կ'սիրե՞ս:

— Հաւատա՛, Զարեհ, խենդի պէս սիրահարեցայ իրեն:

— Լա՛ւ, միւս հարցումս ալ այս է, եթէ ստակ չունենար գինքը կ'առնէ՞ր:

— Այդ աւելորդ հարցում մ'է, հովին խօսք մ'է:

— Բայց պատասխան տալու հաճէ, պիտի առնէ՞ր գինքը եթէ աղքատ ըլլար:

— Եղբայր, պարապ խօսքեր են ասոնք: Աղջիկը, փառք Աստուծոյ, հարուստ է, ինչ հարկ ուրեմն այս տեսակ մանրամասնութեանց մէջ մտնել: Եթէ ստակ ունենար, չունենար, ունեւնալու ըլլար —

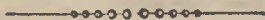
— Փանի որ, Գառնիկ, կ'մերժես հարցումիս որոշ պատասխան տալու, ես ալ կ'մերժեմ խնամիդ ըլլալու:

— Գու գիտես: Ուրիշը կ'գտնեմ:

Կարելի չէ ըսել թէ ինչու Զարեհի քուսնը փոքր ինչ վրդոված էր այն գիշեր:

(Շարահանի)

ՄԻՀՐԱՆ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ

Փ Շ Ր Ա Ն Ք

Գունատուքիւնը կ'աստուածացնէ կանանց գեղն եւ կ'ազուայցնէ մարդկան երիտասարդութիւնը:

Ս. ԺԱՆ

Կեանքը կարճ է, երէ միայն այդ տնօւան արժանի է այն երբ ախորժելի է. Բանի որ, երէ միասին կցենք այն ժամերը զոր կը անցնենք մեզի հանելի Լիաժ անձերու հետ, հազիւ բազմաթիւ տարիներէ մի Բանի ամիսուան կիտմբ մը պիտի կազմէինք:

ԼԱ ՊՐԻՒՅԵՐ

Երջանիկ լինելէ առաջ պէտք է խնդալ, վախճալով որ մահը վրայ չի հասնի խնդաքն առաջ:

ՆՈՅՆ

Հաւատալ թէ երջանկութիւնը գոյութիւն ունի տենդային փա-
ռասիրութեան բան պարզ եւ անուշ սիրոյ մը մէջ, հաւատալ է թէ
ծովուն անհունութիւնը պարտի աւելի հեշտիւ անցնել մարդուս
ծարաւն բան անշուք աղբիւրի մը յատակ եւ վնիտ ջուրը:

Է. ԳԱՍՏԵԼԱՐ

Մի' տեղեկանար բնաւ թէ բանաւրկու բշտամիներդ ինչ կը
խօսին քու վրայ. անգլխեղն, զանոնք պատժել է:

Ք.

Կիներ չէ ինչ որ է, այլ ինչպէս որ մարդ կ'տեսնէ զանի:

ՏԻԻՄԱ ՈՐԴԻ

Քանի քանի կիներ կան մի եւ նոյն կնկան մէջ:

ՆՈՅՆ

Երբ կին մը շատ գեղանի է, բան մը միայն ունի ընելու, այս
է ջանալ մոռնալու ինչ որ է, եւ խելի գորութեամբ ուրիշներուն
ներել ապու իր գեղեցկութիւնը:

ՆՈՅՆ

Հանճարը տոկայ շատ մեծ վշտի մը վերջին աղաղակն է, եւ՝
ըստ մեզ, կարելի չէ հաւատալ որ միշտ երջանիկ մարդ մ'իբօ՞՞
մեծ մարդ լինի:

ՆՈՅՆ

Եթէ կան ժողտներ, ինչպէս կ'ըսէ Շէքսպիր, որ դաշոյններ
են, կան նաեւ սեւ աղամանդի նման աչեր որ տնվիրատրելի
կարծուած սիրտներն իսկ շանքահար կ'այրեն կ'փշրեն:

Ք.

Կին մը կ'ներէ ամեն բանի, այլ չներեր երբ արհամարհուի:

Ժ. Ժ. ՌՈՒՄՈ

Այն որ քաջ գիտէ զգուկ մարդիկն, քեեա յոռեգոյն անասուն-
ներ իսկ լինին, այն միայն շատ բարեկամներ ունի:

ՇՕՐԷՆՀԱԻՐ

Մարմարի գոյնը կ'վայելէ միայն կենդանի ինչպէս անկենդան
արծաճներու: Մարդկային կաշիին ներքեւ հարկ է զգալ հոգին,
սէրը կամ վիշտը: Հոգին, սէրը, բարեպաշտութիւնը, խանդն ու
վիշտը դեղնագոյն են:

ԼԱՄԱՐԴԻՆ

Հալածուելու ամենէ տալանով միջոցն՝ մարդոց նշմարաւու-
րիւններ յայտնել եւ մի քանի օգտակար բաներ առաջարկելն է:

ՎՕԼԴԵՌ

Գիտունն, առանց բարեկրքութեան, իմաստակ մ'է. իմաստա-
սէրը՝ շնական մը: Գինաւոր՝ անասուն մը եւ ամեն մարդ բաւմե-
նի արարած մը:

ՁԷՍՏՐՁԻԼՏ

Այն մարդն որ պարծենալու ուրիշ բան չ'ունի այլ միայն իր հոչակաւոր նախնիքն, գետնախնձորի մը կ'մտնէ — զի իրեն պատկանող լաւագոյն բանն հողին տակն է։

ՕՎՐՊԸՐԻ

Կան մարդիկ՝ — այնքան բնչասէր ու աչքածակ, որ կարծես թէ յաւիտեան պիտի ապրին, կան նաեւ այնպիսիներ՝ այնքան շքուայլ, որ կարծես թէ մի քանի ժամէն պիտի մեռնին։

ԱՐԻՍՏՈՏԵԼ

Այն միայն զբամիստ դիտող մ'է որ կարող է մանր դիտել առանց դիտուելու։

ԼԱՎԱՏԷՐ

Անդիմադրելի հրապույր մ'ունի այն օրիորդն որու սրտի բարգմանն են անուշ խօսուն աչունքն քան բրբրակ լեզուն մը։

Ք.

Կան կանաչ որոց անհրաժեշտ է զարդը. կ'մտնին այն միւսերուն որ զօրաւոր համեմներու կարօտ են ախորժակ զրգռելու համար։

ՌՕՇՊՐԻԻՆ

Մօտալուտ է այն ժողովրդեան վերջին ժամն որ ստուրբանց, զրպարտութեան եւ մտտնութեան ժահահոտ փոսին մէջ կ'իկնտուէ իր ապականը։

Ք.

ԷՆՖԼՈՒԷՆՑԱ

Իմ կարծեօք՝ Էնֆլուէնցա հանելուկին պատասխանն է թուանաւորեալ ջիղերու Այս հիւանդութեան պատճառը կ'նկատեմ տեսակ մը թոյն որ մարմնոյն մէջ կ'սարդի, և որովհետեւ ջղային դրութեան հետ ընտրական յարակցութիւն ունի, իր բոլոր ոյժն աւոր մէջ կ'թափէ մասամբ կամ գլխովին։ Կան պարագաներ ուր թոյնը մարմնոյն շնչական գործարանը կ'բռնէ, կան որ՝ մարսողական գործարանը, երբեմն ալ ջղային օղակներէն վեր վար կ'ընթանայ հարուածելով փափուկ կազմուածքը և մարմնոյն զանազան մասերուն մէջ խանգարում ու ցաւ կ'պատճառէ, իբրը նենգաժէտ քմահաճոյքով մը։ Այս կերպով կ'բացատրուին ջղային բազմազան ցաւերն — գլխի, ականջի, դէմքի ցաւեր, կտրածութիւն, ստամոքսի ձկտում եւ, որ ախտին վտալի նըշանները կ'համարուին։ Այս կերպով կ'բացատրուի նաեւ հոտո-

տելիքի և ճաշակելիքի կատարեալ կորուստը, որով յետին ծայր տաղտկալի գործ մը կ'դառնայ սննդառութիւնը: Մի և նոյն պատճառին վերագրելի են նաև տեսանելիքի և լսելիքի խանգարմունք և ծանր ու բարեբաղդաբար վաղանցիկ ցաւերն աչքի և ականջի որ ստէպ յառաջ կ'գան էնֆլուէնցաի հետ, նոյնպէս և թմբային անզգայութիւն մ'որ պատահաբար անոր կը հետևի: Ջղային դրութեան վրայ թոյնին ըրած ազդեցիկ ներգործութեամբն է որ կ'բացատրուի նաև հիւանդութենէ ետք պատահած բոլոր նշաններն և յատկապէս կենսական զօրութեան այն երկարատև և մինչև իսկ մնայուն կորուստն որ թերևս իր ամենէ վատ հետևանքն է: Ջղային զօրութեան այդ անկումն դիտած են նաև փրսբոյժներն էնֆլուէնցաի տառապած հիւանդներու վրայ, որոց վէրքը շատ ծանր և կիսկատար դարմանուած են: Որովհետև մարմնոյն ուրոյն հիւսքի և գործանանի անունդը կախումն ունի ուղղակի ջղային գրութենէ, աստի կ'հետևի որ այս վերջնոյն փնասող ամեն ինչ կ'փնասէ նաև առաջնոյն. ուստի զարմանալի չէ որ էնֆլուէնցան շատ պարագաներու մէջ իր դրոշմը կ'թողու աւերած կազմուածքի վրայ: Ոչ միայն թոքերն, այլև կողերն, սիրտն և ուրիշ ներքին գործարաններ և ջղային նիւթն իսկ այս կերպով կրնան տառապիլ: Ձարմանք չէ որ սոյն ախտով բռնուած այնքան մարդիկ փ և նոյն քան չգիտեմ. ոմանք թոքացաւի կ'ենթարկին, մի քանին անդամալոյծ կ'լինին, և կան նաև պարագաներ որ հիւանդութիւնն յառաջ բերած է խեղադարութիւն:

Ինչ է ուրեմն այս նենգաժէտ թոյնին բնութիւնը որ այնքան փնասաբեր ներգործութիւն ունի ջիղերուն վրայ: Այս կետին վրայ 1897 դարու վերջնոյն բժիշկներն այնքան տղետ են որքան իրենց նախորդներն 1897 դարու սկիզբին: Մօլինէօ ըսած է նոսր և լաւաւ բան մ'է այս, և ասկից անդին ուրիշ բան չդիտենք: Աւելորդ է ըսել որ սոյն թոյնին մէջ միքրոպներ փնտռողներ ելան և շատեր գտնուեցան, այլ ոչ այն ֆէրու որ ամենէ կարևորն է: Անոնք որ կասկածի վրայ միքրոպը գտնել կարծեցին, ինչպէս Բարիլի Գօրնիլ և Պէպ, Վիլնայի Ժօլս, Չուրիլի Գէպս տոքտօրներն և ուրիշներ չ'կարողացան պատուաստի նախնական փորձը ընել: Միքրոպներու խումբեր խնամօք տածուեցան և թուճալի աստիճանի մը հասնելէն ետև՝ նապաստակներու և զիտական ուրիշ նաշատակներու մարմնոյն մէջ ներարկուեցան: Անբաղդ կենդանիները մեռան արեան

Թունաւորման յայտարար նշաններով, այլ ոչ էնֆլուէնցաէն: Սակայն անուրանալի է որ հիւանդութեան պատճառն տեսակ մը կենդանիի սերմ պիտի լինի. այս ենթադրութիւնը միայն կրնայ բացատրել բոլոր իրողութիւնները: Այս հանելուկը լուծելու համար երկինքը, ծովը, երկիրը և ընդերկրեայ ջրերը խուզարկուեցան ի վտար: Օղն ալ փորձի ենթարկուեցաւ, բայց փափաքելի արդիւնքը չտուաւ: Բաւական է որ մարդ մ'աչքէ անցնէ համաճարակ ախտերու ցանկն տեսնելու համար որ էնֆլուէնցան այլազան օգերու և տարուան ամեն եղանակի մէջ ճարակ գտած է: Զանազան ատէր և միանգամայն մետէորական գլխովին ներհակ պայմաններու մէջ վարակած է: Հետեւապէս կարող ենք ըսել Սիտէնհէմի հետ թէ — բոլորովին չգիտենք ոչ բնոյթն ու որակն օղին տրամադրութեան որմէ կախումն ունի հիւանդութիւնն և ոչ ուրիշ շատ բաներ որոց վերայ մեծամիտ փիլիսոփաներու գունդը կ'ընթարանէ:

Իսկ էնֆլուէնցաի ծաւալման եղանակին գալով, պատճառներ ունիմ հաւտալու որ օգածին է: Օրինակաւ ինքեւս այդ ախտն իր թագուն ծննդեան վայրէն կ'ենէ և ամպերուն տակէն կ'իջնէ վար: Եթէ այդ վայրն բաղմամարդ գաւառ մ'է անտարակոյս սերմն կ'բազմապատկի երբ քաղաքէ քաղաք և տունէ տուն կ'անցնի: Թէ արդեօք այս պարագայիս մէջ ախտն աւելի թունաւոր կ'ըստնայ թէ ոչ չ'գիտեմ: Այսպէս էնֆլուէնցան կ'տարածուի թէ օդային տեղափոխութեամբ և թէ տարափոխութեամբ: Միայն տարափոխութեամբ չ'բացատրուիր հիւանդութեան յանկարծական ճարակումն իրարմէ շատ հեռու գտնուող տեղուանք մի և նոյն ժամանակին մէջ, և հետաքրքրաշարժ է դիտել թէ ինչպէս նաւու մը նաւաղին վրայ կ'յարձակի, թէ և անհաղորդ թէ ճարակուած տեղերէ և թէ անձերէ: Այս մասին շատ օրինակներ կան յիշատակելի . . . էնֆլուէնցաի այս անակնկալ այցելութիւններէն կարելի է ենթադրել որ ժանտաքեր սերմերու նման տարափ մը կայ:

Իսկ էնֆլուէնցաի դեղի նկատմամբ շատ բան չ'ունինք ըսելու: Ինչպէս ամեն տենդի մէջ որ որոշ ընթացք մ'ունի, բժշկին գործնական պարտաւորութիւնն է հիւանդին ոյժը պահել և ամեն կնճռոտ պատահումներու առաջն առնուլ: Ուստի լաւագոյն միջոցն է միայն պնդել որ հիւանդն անկողին մտնէ երբ թշնամին իր հետն է և մնալ որչափ որ կարեւոր է: Եթէ այս ընթացքը բռնուի իրրն սովորական միջոց՝ թէ և չնչին կ'իջուի,

էնֆլուէնցաէ բռնւող անձերու համար, աւելի քիչ մահեր կը պատահին վերանկումէ և կնճռոտումներէ: Ամենէ թեթեւ պատգայի մէջ՝ բաւական է հիւանդը սենեկին մէջ փակել, վասն զի եթէ թոյլ տրուի անոր դուրս ելնել, անշուշտ անխոհեմութեամբ ցուրտ պիտի առնու: Շատ անգամ թեթեւ հարուածներն ծանրագոյն հետեւանքներ կունենան, պարզապէս այս պատճառաւ որ անխնամ կ'ընդունին: Այն նկունութիւնն որ սովորաբար հիւանդութեան ամենէ նշանաւոր նշաններէն մին է, պէտք է դարմանելու ջանալ զրգռիչ դեղերու խոհական կիրառութեամբ և կազդուրիչ սնունդով մը զոր հիւանդը պարտի առնուլ: Սովորական կերպով թունալի նիւթերն արտաքսելու հոգ տանիլ հարկ է, իսկ տկարութիւն բերող ամեն դեղերէ զգուշանալ: Դժնդակ սխալմունք մ'է նկատել էնֆլուէնցան իբրեւ սուր տապալգին հիւանդութիւն. յաջողութեան գաղտնիքը չէ թէ տկարացում ալ կազդուրում է: Այս ճշմարտութիւնն երբեմն ի նկատի առած են հին բժիշկներ անգամ, տեսնելով թէ ինչ աղէտալի հետեւանք կ'ունենար էնֆլուէնցաէ բռնողներէն արիւն առնելը: Հարկ չկայ ըսել որ չափին աւելի զօրաւոր պիտի լինէր փաստն որ նշտրակի այս անոյեաններն հաւատացին թէ իրենց սիրական համադեղն ոչ միայն անօգուտ ալ և յետին ծայր ֆլուսակար էր: Քանի համոզակեր է փաստն կարելի է տեսնել օրինակով մը: Մատրիտի մօտ պզտիկ քաղաք մը համաճարակ հիւանդութեամբ կ'ճարակի 1887ին. գրեթէ 2000 հոգի կ'ընդունին: Ամենէն ալ արիւն կ'առնեն, և ամենն ալ կ'մեռնին: Շատ նոր բժիշկներ հին համաճարակներու ըրած ահագին կոտորածը կ'վերագրեն ոչ այնքան էնֆլուէնցաի որքան դարմանին: Ընդհանուր կանոնն էր արիւն, արիւն, միշտ արիւն առնել, որ ուրիշ արդիւնք չունէր եթէ ոչ հիւանդը կենազրաւ ընել, միանգամայն բուժելով հիւանդութիւնը:

Այս կէտ մ'որու վրայ հարկ կ'համարիմ մասնաւոր ուշադրութիւն հրաւիրել: Ինչպէս ուրիշ բաներու՝ նոյնպէս բուժութեան մէջ նորաձեւութիւններ կան, և այժմ ինչ որ կ'կոչուի հակաբաւեան (antipyretics) դեղեր չափ հոշակ ունին: Մահճական (clinical) ջերմաչափն չափ շահեկան գործի մ'է, բայց պէտք չէ նկատել զայն իբրեւ յուսում: Մի քանի տեսողային հիւանդութեանց մէջ, ինչպէս՝ օրինակի համար, դեղերացաւի մէջ, ուր չափազանց ջերմութիւնը կրնայ սպաննել հիւանդը, կեն-

սական կարևորութիւն ունի ջերմութեան նուազումն, և ու է միջոց՝ այս նպատակին համար կրնայ արդարանայլ իսկ գէնդէլէ մը մէջ, էնֆլուէնցաի նման, 105 մինչև անգամ 104 աստիճանի (Փարս) բարեխառնութիւն մը, մեծ նշանակութիւն չունի, ինքնին կրնայ չուտով մեղմիլ և բուժական արհեստի օգնութեան կարօտ չէ։ Միշտ պարտ է ինկատի ունենալ թէ՛ կան դեղեր որ իրօք կ'անցունեն ջերմութիւնը, բայց հիւանդն ալ միասին կ'անցունեն, և փորձառու բժիշկներ կարող են հաստատել որ չատ մահեր պատահած են, որոց միակ պատճառն եղած է այդ դեղերու անխորհուրդ կիրառութիւնն այնպիսի բուժականերու ձեռք, որ ջերմաչափը իբրև առաջնորդ կ'առնուն և անոր կը հետևին կուրօթէն։

Էնֆլուէնցաէ բժշկուելէն ետքն է որ կ'շասնի ամենէ վըտանգաւոր ժամանակը։ Բազմադրազ մարդն անհամբեր է, իսկոյն իր դործին կ'վազէ, և մէկ երկու շաբաթէն թոքախտի ճանկին ներքև կ'իյնայ։ Ուստի՝ երբ ամենէ թեթև հերպով էնֆլուէնցան զարնէ մեղ, մեծագոյն խնամք պէտք է վերանկման առաջն առնլու, և խոհեմութիւնը կ'պահանջէ արտասովոր ըզդուչութիւններ ընել բաւական ժամանակ ցրտառութեան դէմ։ Էնֆլուէնցաի հետևանաց մասին կարելի է սա պարզ ճշմարտութիւնը յայտնել թէ՛ վտանգը սիրողն այդ հիւանդութեամբ պլտի մեռնի։

Մ. ՄԱՔԷՆՁԻ

ԺԻԼՊԵՐ

Բանաստեղծիս քերթութիւններէն մի քանի հատուածոց դուզնաքեայ թարգմանութիւնն թէ Ալեէլէան Մոմլայ և թէ Բաշմալլէ պատուական խմբագրութիւնքն թարգմանիչն քաջալերելու մեծանձնութեամբ իրենց օգտաւէտ թերթերու մէջ լրոյս ընծայել արժան համարած են։

Փափաքելով որ ընթերցողք սոյն համակրելի քերթողիս մեղամաղճոտ բանաստեղծութեան հետ ծանօթանան նաև իւր կենաց, աստ կը յիշատակեմք համառօտիւ իւր կենսագրութիւնն։

Նիկոլա — Յովսէփ — Լօրան Ժիլպեր ծնաւ 1751 ին ի Լօրէն Գոնթընէ — լը — Շաթոյի մէջ, և մեռաւ ի Բարիզ Օթէլ — Տի-

էօ հիւանդանոցին խելագարաց յատկացեալ սրահին մէջ 1780 հոկտեմբեր 12 ին 29 ամաց, նախանձաբեկութեան զոհ՝ անհընարին թշուառ վիճակի մը դէմ ընդ երկար մաքառելէն յետոյ:

Այս սակաւաթիւ տարիներն որք յիրերաց կ'որոշեն հէք քերթողին ծննդեան և մահուան թուականն, այն տխուր ապաստանարանն ուր վերջին շունչն աւանդեց, վերջապէս իւր եղբրական տաղերն ըստ բաւականի առաջի կ'ընծայեն մեզ յուսահատեալ քերթողին կարճատև կեանքն, որ հիւանդանոցին մէջ մահուան անկողնոյն վրայ գծեց այս սրտառուչ տողերն, զոր շատ յուզեալ շրթունքներ կրկնեցին զայն յայնմհետէ:

Հէք հրաւիրեալ ի կենցաղոյս խրախճանութեան

Մէկ օր միայն ես երեցայ օրհասական.

Ո՛հ կը մեռնիմ, և չիրմիս վրայ ուր յամրաքայլ

Ես կը հասնիմ ոչ ոք տի գայ զիս լալ ողբալ:

Ժիլպեր իւր ուսման ընթացքն Արքի Գոլէժի մէջ աւարտելով, Բարիզ եկաւ, գլուխն լի երեսկայրութեամբ և սիրտն աւրութեամբ. ընդ փոյթ իւր մտացածին խորհուրդներն ցնդեցան, բայց արութիւնն անդեղւումն մնաց:

Նորընծայ բանաստեղծն Քեքլեոյ դադարեալ տաղին մէջ կը յայտնէ թէ թողուց իւր ընտանիքն ու բնագաւառն և եկաւ ի Բարիզ փառք վնտուելու: Այս հատուածն, յորում Ժիլպեր կըսկըսի բողոք բառնալ և ցաւ յայտնել, իւր բազում վշտակրութեանց սկզբնապատճառն եղաւ:

Գաղղիական կաճառն մրցութեան նիւթ մը տուած էր հանգաք ի կռիւ ընդդէմ Բալլի, այս առթիւ գրած էր զայն Ժիլպեր: Մրցակիցներէն ոչ ոք մրցանակի արժանի դատուեցաւ, և յաջորդ տարին զայն ստացաւ Լահարը, Ժիլպերի ոխերիմ թշնամին:

1775 ին Ժիլպեր Ալադեմիային ուրիշ քերթուածք մ'ալ ներկայացուց ի մրցումն, Յեթն դադարեալ տաղն, բայց սա ևս մրցութեան դրուելու անդամ արժանի չհամարուեցաւ, թէև շատ մը գեղեցկութիւններ ալ ունէր, զոր ամենէն անաչառ քննադատք անգամ կը հաստատեն:

Այս վայրկենէս երիտասարդ բանաստեղծն խելայեղեալ անձ մը դարձաւ: Մինչ այն ատեն տրտունջ միայն արձակած էր, սկսաւ յայնմ հետէ յարձակողական դիրք բռնել, զրեց Երեմիա-Քալիստէն ի վերայ ունեցանքերդ դոքս, և յայսմ շատ խելք,

հանձար և արութիւն ցոյց տուաւ: Սակայն թշուառութիւնն դարանակալ եղած՝ իւր հէք որսին վրայ խուժելու մօտալուտ էր, և ահա իւր հետ բերաւ հիւանդութիւն և մոռաց խանգարումն, գլորեց գայն յՕթէլ Տիէօ ուր երկնեց ժիւպեր սրտառուչ և վեհիմաստ եղերերգութիւններ, արժանի գինք անմահացնեւ լու:

Հազուագիւտ են գաղղիացի թշուառ բանաստեղծներ, յորոնց էր և ժիւպեր, Մուսայից սիրելի գաղղիացիք ունեցած են, կրնանք ըսել յաւէտ՝ գեղանսեհ բաղդն և իրենց թեարկութեամբ, բայց վայ հայ բանահիւսին, վայ հայ գրագիտին, զի դժխեմ բաղդն գողցես իրրեւ իւր խորդ զաւակներ միշտ խոժոռ հայած է ի նոսա, դուռ ուրեք ժպտած է նա հայ գրագիտի մինչ ի վախճան: Ինչո՞ւ արդեօք միթէ հայ բանահիւսն, հայ գրագէտն անարժան էին իւր սիրոյն, իւր սլաշտպանութեան, քան լիցիւ ես կարծեմ թէ մենք ինքնին չենք կամեցած որ մերասեր քերթողք և մատենագիրք լինին ճակատագրի սիրելիք և ի նմանէ թեարկեալք՝ առ նախանձու կամ անտարբերութեան, վասն զի մենք որ կը հիւանանք օտարազն քերթողներու վրայ, կը պաշտենք Լամարթիւններ, Հիւկոններ, չենք գիտեր կամ չենք ուզեր մերայնոց խրախոյս լինիլ և կամ կ'արհամարհենք զանոնք, մինչ այնինչ գայթ ի դայթ՝ յաստարէզ ելլել կը համարձակին: Կը հիւանամք Եւրոպական թերթերուն բազմութեան և բաժանորդաց յաճախութեան վրայ, իսկ մենք ընդհակառակն անփոյթ՝ մեր անձնուէր խմբագիրներն քաջալերելու տխուր տեսարանք չեն շարժեր մեր սիրտ, անզանազան աչօք կը տեսնեմ զՊարոնեան ախտակրեալ և կարօտ անկողնոյ մէջ, և այնչափ ողորմած ենք որ լրագրաց մէջ հրաւէր կը կարդացուի յօգնութիւն տառապելոյն: Կ'սքանչանամք Եւրոպիոյ յողնաթիւ և յառաջադէմ վարժարանաց վրայ, և մերինները բարեկարգելու անտարբեր ենք և կամ բարեկարգեալ կը համարիմք զրութիւն զրութեան հետ փոխանակելով, նորն իրրեւ կատարելագոյն կուրաբար պատուասիրելով, և զհին իրրեւ խոտան ի բաց ընկենլով:

Կը փափաքիմք որ գիտնական և հոչակեալ վարժապետներ ունենայինք, և մեր ունեցածներ թէ և լինին շատ համեստ, վարձատրել չենք կարող կամ չենք կամիր:

Ինչ երկարեմ, ունեցած յառաջադիմութիւննիս թէ և շատ դոյզն, խոչորացող աղամբ կը հալիմք ի նոսա և հսկայաբայլ մեծաքաջ յորջորջումներն քիչ կ'երեւին մեզ, սակայն եթէ ըս-

Թափեալ մտօք խորհելու ըլլանք պիտի տեսնենք որ ոչ թէ յառաջագիմած ենք այլ իրականապէս յառաջադէմ և բարեկիրթ լինելու շատ և շատ պէտք ունինք:

Թարգմանիչ

Ժ Ի Լ Պ Ե Ր Ի

ՊԵՃ ՄԻ ՄԼՐԴԱՏԵՑՈՒԹԻՒՆ

Մըհամարհեալ և ոտնահար ի մահացուաց
Վուգամ առ ձեզ, ո՛վ վեհասկեց վայրագ մայրեաց.
Ի ձեզ հուգամ ըղբարդ սիրութիւն արդ խնդրելու
Նուազ քան մարդոյն կարծր է ձեր սիրտ լ'արիւնարբու:

Անդուժ վարազ զարենակիցն երբ կը տեսնէ
Ի մահաբեր վիրաց հարեալ ժանտ յորսորդէ,
Յանկարծ ի նա կը խոյանայ արի պաշտպան
Քամահելով զահագնասաստ գործին հրացան:

Մարդախուռչ առիւծն ահեղ իսկ կը գըթայ,
Իւր կըթուցեալ սովալըլուկ զրացւոյն վրայ.
Եւ կարեկից զողցես յաղէտս իւր ընկերին՝
Կը լիութայ շոյտ իւր կերակրէն հանել բաժին:

Քանասարիկ գրոհին ապառք, մայրիք մլուայլ,
Աղէ՛ ասէք, արդեօք տեսայք երբէք մի գայլ,
Որ խանձի յինքն հանել չորթեւ զպատառ գառին.
Ի սուր ժանեաց օրհասական իւր տոհմակցին:

Ո՛չ, մարդոյն լուկ սիրտ մախացող և առապար՝
Զիւր համանման կը յօշոտէ անդըթաբար,
Հէք տառապեալք մեզ կը թուին և մեղապարտ:
Ամէն սըրտեր պըղընձոյ են. մեծըն հըպարտ,
Բաղմափարթամ ճոխն՝ ընչաքաղց յաւատ ժլատ,
Նախանձապէն չարակնոտ՝ տընակն աղքատ:
Ըջափեղերս մեծատարած կարծես տաճար,
Ուր ի բազին դըբէն տիրեն խըրոխտաբար:
Համեստափայլ լաւութիւն՝ զո՛ր քամահանաց,
Անդ ակնկոր երթայ 'նդ առաջ սեաւ վայտութեանց.

Եւ հէքն հանձար գլծգունադէմ գետնախալտի,
Անդ տաքնապեալ սովալըլուկ ծիւրի ծընցի.
Մինչ փափկացեալ բերկրապատառ յերգ խայտալով,
Տըզիտուծիւն կայտառ նիրհէ ընդ բեհեզով:

Եւ դեռ ապրիմ այս աշխարհի մէջ վշտալից.
Ոչ իմ աղէտք որչափ եղան դառնակըսկիծ,
Նոյնչափ իմ հիւսկէտք է լինի սաստիկ և խոր.
Բնդունեցէք զիս ձեր խըշտեաց մէջ ահաւոր,
Վագերբ, ընդ ձեզ կենակցիլ ինձ քաղցր է յաւէտ,
Քան չարանենգ և աննըւէր այս մարդկանց հետ:

.
Այսպէս ըզմարդ ատելութեան տըխուր ճամբով,
Երբ կը հասնիմ յեզըր շիրմիս տառապանքով,
Այս տի լինի վախճանելոյ շընչոյս հուսկ բան.
« Կը սիրէի ըզմարդկութիւն,
Թէ ինք սիրէր ըզլաւութիւն: »

Ամասիա 13 մայիս

ԲԱՐՈՒՆԱԿ

ՏՐԱՄԱԽՍՍՈՒԹԻԻՆ*

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՀԵՂԻ ԵՒ ՀԵՂԻՆԷ

Հէշ. — Այո՛, ճմարտութիւն: Բայց այդ առձգական բառ
մ'է: Ձկայ աշխարհիս մէջ բացարձակ ճմարտութիւն, ինչպէս
չկան և բացարձակ իրաւունք և երջանկութիւն: Ինչ որ մեր նեղ
սահմանին մէջ սեղի ճմարիտ կ'թուի, վասն զի սովորական է,
անհուն անջրպետի ու ժամանակի մէջ անհիմն, յարաշարժ և
վազանցիկ է: Դարերու հետ կ'փոխուին ներկային մէջ ինչ որ
անցեալը կ'պաշտէր իբրեւ անդրդուելի, և պիտի փոխուին ա-
պագային մէջ ինչ որ ներկայն անհերքելի ու անսասան կ'հա-
մարի . . . այս է աշխարհի ընթացքը . . . այս է . . .

* Տէ՛ս Մայիս ամսաթիւ ,

Հեղին. — Շատ բարձրէն կ'թռիք, պարոն: Ձեր այդ փիլիսոփայական կոկիկ նախադասութիւնն ինչ յարաբերութիւն ունի մեր խօսակցութեան առարկային հետ: Կ'աղաչեմ, մի շեղի՛ր բուն խնդրէն:

Հեղին. — Շատ անհամբեր էք, օրիորդ: Շրջան մ'ընելով պիտի դամ խնդրոյն:

Հեղին. — Ի՞նչ էք շրջաբանութեան մէջ. բայց կարճ է մեր ժամանակն:

Հեղին. — Ձեր արտասանած ճշմարտութիւն բառը թելադրից ինձ այն խորհրդածութիւնն որ սերտ յարաբերութիւն ունի մեր խօսքին հետ: Ճշմարտութիւնը ձեր շրթերու վրայ ունի այն հրապոյրը զոր մեղու մը կ'գտնէ հոտաւէտ ծաղիկներու վրայ...

Հեղին. — Անուղղելի է Պարոն Հեղին: Փիլիսոփայութեան հետ կ'խառնէ քծնասիրութիւն:

Հեղին. — . . . բայց ձեր աչաց պէս միշտ փայլակներ չարձակէր. ունի ժպիտներ ու պատրանք: Դուք կարծէք թէ մարդիկ պարտին շարունակ ճշմարտը խօսին ձեզ — ամեն խնդրոյ մէջ, բայց այն ժամանակ շատ կանայք սնդոյրի պէտք չպիտի ունենան, այլ բժիշկներու: Թերեւս դուք, օրիորդ, բացառութիւն մ'էք, իբրեւ ճշմարտասէր: Այս իրաւ է, սակայն, որ այլ է խնդիր մ'անցողակի շօշափել, այլ է անոր խորը մտնել: Առաջին պարագային մէջ՝ երբ խօսակից ունինք ձեզի պէս շնորհալի էակ մը, քաղաքավարութեան սահմանէն դուրս չենք ելներ և ամեն կարելի զիջումներու պատրաստ ենք. երկրորդ պարագային մէջ՝ պատմութեան և բանականութեան փաստերով զինուած կը ներկայանանք: Թէև ոչ ժամանակն և ոչ տեղն է խօսիլ, այս սըրահիս մէջ և այս աղնիւ ունկնդիրներու առջև՝ ամուսնական կնճռոտ հարցերու վրայ, որ յուզած են և կ'յուզեն հին ու նոր օրէնսդիրներու ուղեղներն այն օրէն ի վեր որ Յււա, օձին գրգմամբ, խնձորէն ճաշակեց, թէև ես իմ յատուկ գաղափարներս ունիմ հիմէնի վրայ, որ կրնան անախորժ թուիլ մեր հիւրերուն և մասնաւորապէս ձեզ, սակայն քանի որ կ'պնդէք և մանաւանդ անխնայ կ'ամբաստանէք մեր սեռն իբրեւ դահլիճներ, աղջկանց արեան ծարաւի, ճշմարտասիրութիւնը պարտ կ'ընէ իմ վրայ պաշտպանել մեր դատն և ցոյց տալ թէ ո՞րք են մեծագոյն մեղաւորներն, հայ աղջկունք, թէ պատանիք:

Թերսնէ մը. — Աղէ՛ր յառաջաբան: Վարդապետի պէս կ'խօսի պարտնը:

Հէշէ. — Դարձեալ շատ վերէն սկսաք, պարոն, և կ'վախ-
նամ որ պիտի մոլորիք դարէ ի դար ամուսնական հիմնարկու-
թիւններու կրած փոփոխութեանց բաւղին մէջ: Պէտք չէ մոռ-
նալ որ այդ բաւղին մէջ չեմ կարող հետևիլ ձեզ: Աւելի պարզ
և համեստ է մեր խնդիրն, այսինքն՝ հայ ժողովրդեան մէջ ա-
մուսնութեանց նուազումն և աստի ծագած ու ծագելիք չա-
րիքն:

Օրէրդ մը. — Ա'երևի թէ խնդրոյն դռնէն ներս մտնելիք չու-
նի պարոնը, նման այն մէկ պարոնին՝ որ պատուհանէն կ'խօսի
իրենին հետ:

Հէշէ. — Հող մի՛ ընէք, օրիորդ, երբ ժամանակը դայ՝ ես իմ,
ա՛ն ալ իր դռնէն ներս պիտի մտնէ: (Նոյն պահուն մի քանի օրէրդ-
ներ որ շատ կ'տախտայնայն արհաւիրեցան, իրենց երեսը կ'ծածկէն
հոգնահարեցող՝ որ զոգնան կամ աւելի աղաք ծէծաղէն:) Միւս կողմէ՝
պէտք չէ նաև մոռնալ որ անկարելի է ներկայն իմանալ առանց
անցեւոյն վրայ ակնարկ մը ձգելու: Մեր ընտանեկան արդի վի-
ճակը՝ զոր այնքան ողբալի կ'գտնէք, ամուսնութեան բարեշրջու-
թեան, դուք պիտի ըսէք թերևս յուսելիութեան, եթէ նախ-
կինը քան յետինը կ'ընտրէք, մի բնական կերպարանն է: Ան-
շուշտ զիտէք որ աշխարհս ունեցած է և ունի՝ ըստ կլիմայի,
բարուց և քաղաքակրթութեան աստիճանի, ամուսնական այն-
պիսի դրութիւններ որ այժմ մեզի վայրենական կ'երևին, թէև
ինքնին բնազդի, մարդկային բուռն կրից, որդէճնութեան և
գոյութեան պիտոյից անմիջական արդիւնք են:

Հէշէ. — Այժմ մեր մէջ չ'պարեալ վայրենիներ ունինք . . . :

Հէշէ. — Անցան անշուշտ շատ տեղ այն ժամանակներն ուր
արեւակցական խտրութիւններ, կամ ըստ կանոնական բացատ-
րութեան, հասի ու հասի խնդիրներ չկային. ուր սիրելու հարկն
կ'միացնէր ու է կին մարդու հետ, ստէպ ինքնայորդ որ և
երբեմն արիւնալի պայքարներով, ուր բազմաթիւութիւնն ու
բազմակնութիւնն ասիական երկիրներու մէջ իրրև օրէնսդրա-
կան հիմնարկութիւններ կ'ծաղկէին և մեր կուսպաշտ նախնիք
անմասն չէին, ուր վերջապէս ընտանեկան կազմաւորութիւնը
շատ թոյլ և անհաստատ էր ու շարունակ փոփոխութեան են-
թակայ: Անցան նաև, դէժ քաղաքակրթ հայոց մէջ, այն նա-
հապետական օրերն երբ այր ու կին, ըստ կարգադրութեան
ծնողաց և կրօնական նուիրադրածութեամբ, կուրօրէն իրարու
հետ կ'միանային և անտրտունջ կ'կրէին ամուսնական լուծն՝ ոը

չատ թեթև էր, վասն զի պարզ, հեղ անմեղ էին և սիրտերն, և կենցաղաւարութեան միջոցները և պիտոյքն աննշան: Ուրեմն ամուսնական ուսմանները չէն այժմ ինչ որ էին երբեմն, թէ և օրէնքները կ'մնան զրեթէ ինչ որ էին՝ այս տարբերութեամբ որ ստէպ առաթուր կ'կոխուին: Ընտանեկան պահանջումներն ևս չեն այժմ ինչ որ էին երբեմն: Լուսաւորութիւնը յեղափոխեց միտք, սիրտ ու սովորութիւն, գիտութիւնը ցըցուց անլուծանելի ամուսնութեան անբնական կողմն, և քաղաքակրթութիւնն, այր ու կնոջ վրայ ծանրացնելով բարոյական և նիւթական պարտաւորութիւններ, այնպիսի զուարճալի հորիզոններ պարզեց ամուրութեան առջև, որ ամուսնական կացութիւն, ընտանիք և օրենք մէծի ներքև ընկան, որ անհատական անկախութեան սիրահարներ ընտանի շրջանէն դուրս իրենց այլազան կրից յագուրդ տալու անբաւ գիւրութիւններ գտան:

Հեղին. — Ո՞րք են մեղաւոր. ամբ թէ կանաչք:

Հեղին. — Արդ՝ քանի որ հայերն ալ կ'սլարծին որ այդ եւրոպական քաղաքակրթութեան լուսամիտ աշակերտներն են, քանի որ նոր բարուց ու պիտոյից հետ նոր պահանջումներ կ'ծագին, քանի որ հայ կիին հայ մարդուն հետ համահաւասար ամեն տեսակ ընկերային ազատութեանց հետամուտ է, քանի որ արդ ու զարդ, թատրոն, նուագահանդէս, պարահանդէս կ'երազէ, ամեն ճոխութեանց մասնակից լինիլ կ'փափաքի քան ընտանեկան բոյներ կազմել, զաւակներ ունենալ ու դաստիարակել, քանի որ առ հասարակ նորածնութիւն կ'համարի չապիկին սէս փոխել սիրտ, բնաւորութիւն և եւրոպական հովեր առնուլ, հովեր որ ստէպ փոթորիկներ կ'պատճառեն ընտանեաց մէջ, հետեապէս ամուսնական վիճակն շատ ու շատ կնճռոտ հանելուկ մը կ'դառնայ, որու անձնատուր լինելէ առաջ հայ երիտասարդները կ'ստիպուին երկար խորհիլ . . . :

Օրէնք Ժ. — Մինչև որ ծերանան ու ծիւրանան:

Հեղին. — Իսկ հայ օրիորդներն ալ պարտին իրենց գլխուն ճարը նայիլ:

Հայր Ժ. — Ո՞ր կ'զրկէք, պարոն, մեր աղջիկներն: Միթէ կը վայլէ՞ . . . :

Ուրէշ օրէնք Ժ. — Կ'երևի թէ պարոնը վիպասանութիւն շատ կ'կարդայ:

Ձայներ. — Ի՞նչ կ'երդէ նա. հայոց ընտանեկան աստղը նսեմացնելու փափաք ունի:

Հէղինէ. — Պարոն, չառ սիրուն է ձեր վճիռն և նկարագրած գատիկերը գեղեցիկ. միայն ընդ ունայն կ'փնտռեմ հայ օրիորդներու իսկական նմանութիւնն անոր մէջ: Եւրապական քաղաքալրթութեամբ այնքան շտապած էք, որ չէք կարող տեսնել մեր վիճակն:

Հէղին. — Կ'երևի թէ չկրցայ լաւ մեկնել իմ միտքս, թէ և զիտէի որ անախորժ պիտի երևի:

Ջոյնէր. — Ոչ միայն անախորժ այլ և անհարազատ և մութ:

Հէղին. — Իմ ոճս չէ մութ, այլ նիւթը, որու վրայ ակամայ կը խօսիմ: Զեր դատողութեան ու զնահատութեան չափը, ազնիւ ունկնդիրներ, իմ չափս չէ, ժամանակին ոգւոյն և զիտութեան չափը չէ . . . :

Ծերունի յը. — Կ'նայիք, պարոնը մեր բերնին ու մաքին չափը ցոյց տալով սկսաւ և անշուշտ պիտի աւարտէ մեզ անբաններու կարգը դասելով. . . : (Նոյն պահուն յայնքը կ'ըսեան. Զերնէն կ'ըսէ որ վերջ որուն վեճաբանութեան և որդի էնէն. Կանայք Հեղինէն բերնէն կ'ստանաւ և բերնէնէն Պ. Հէղին, անշուշտ կ'ըսան որ կ'ընդունէ, Քնդունէ պարանիւնէն իրենց փաստաբանին յետք կ'ընեն. . . : Այս շփոթութեան վերջ պիտի համար բերնէն Հէղինէն կ'ընէ որ կ'ընէ.)

Հէղինէ. — Ո՛վ որ կամի, կրնայ մեկնիլ: Պ. Հէղին, չարունակեցէ՛ք ձեր խօսքը, Աղմուկ հանելը վիճաբանել չէ: Դեռ եղբաւցութեան չհասանք: (Ոչոք դուրս ելան:)

(Ծերունիներ)

2.

Թ. Թ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Հայոց աշխարհիկ դրականութեան աղօտ հորիզոնին վրայ իր բնիկ լուսով կ'փայլէր Թ. Պարոնեան, այս հանճարեղ երգիծաբանն՝ որ իր նախորդները նսեմացուց: Ունէր կորովի և թափանցիկ միտք, հաստատ ու վստ բընաւորութիւն և մանաւանդ այնպիսի հետազնին ձիրք մ'որով հայ ընկերութեան ամեն դասակարգի բարուց և սովորութեաց խորը կ'ընթացէր, մոլութեանց և զեղ-

ծումներու շարժումի թները կ'հետազօտէր և իր պարզ, բնական և սահուն ոճով կ'գծէր պատկերներ որ ոչ միայն կ'ծու ու հատու էին այլև հրահանգիչ: Իր գրիչը մերթ մտրակ մ'էր որ կ'արիւնէր ընկերային թագուն վէրքեր, մերթ մահակ մ'որ կ'շախջախէր ամպածրար գըլուխներ, մերթ սուր մ'որ հայութեան մարմնոյն փտած մասերն կ'շարդէր, միշտ ուղղութեան և ճշմարտութեան քարոզ երևելով, և բարոյական հիւանդութեանց սպեղանի մը ցոյց տալով: Վասն զի որքան որ անհաշտ թշնամի էր անուանի երգիծաբանը ստութեան, ապօրինաւորութեան, մոլութեան, սուտ ազգասիրութեան և յատկապէս չորոքորթութեան, որ բոժոժաւոր իժերու պէս իրենց թոյնը կ'թափեն գրական ասպարիզի վրայ և աղեաւեր մոլորութեան կ'առնին, բայց և այնպէս մարդասէր ու ժողովրդասէր էր Յ. Պարոնեան, և իր ամենէ հեղնայի և արիւնայի սլաքներու ծայրը կ'շողար այն ամօքաբեր ոգին որ բարձր իմաստասիրութեան և ազնիւ հոգւոյ ճառագայթումն է և որու առջև բարեկամ ու թըշնանի կ'զմայլէին: Իսկ եթէ երբեմն բարկութեան թափն մղէր զինք անդր քան իրականութիւն, եթէ թիւրիմացութիւն մը պղտորէր իր յատուկ դատողութիւնն իսկոյն՝ իր ճշմարտասիրութեան բնական մղմամբ՝ կ'փափաքէր ուղղել պատրանքը: Եւ ահա այս մտային ու բարոյական ընտիր յատկութեամբ՝ Յ. Պարոնեան գրականութեան այն ճիւղն, որ ոմանց համար միմոսաբանութեան և անուանարկութեան կռուան մ'է, ազնուացուց ու բարձրացուց և անջնջելի փայլուն հետք մը թողուց մեր աշխարհիկ գրականութեան պատմութեան մէջ: Եւ սակայն որքան աւելի բարձր, որքան աւելի ազգաշէն պիտի լինէր Պարոնեանի թուիչքն, եթէ ամեն նիւթական հոգերէ զերծ, եթէ միջավայրի ու նախապաշարմանց կաշկանդումներէ հեռի, իր զարմանալի տաղանդին թւերն անարգել բանար . . . :

Եւ այսօր կ'ողբանք Աղգին գրագիտին ու բարեկամին դադաղին առջև, կ'նուիրենք անոր անմահ յիշատա-

կին այս արտասուակից տժգոյն տողերն, գէթ այս վրս-
տահոլթեամբ որ արդէն Ազգն զնահատած է անոր մեծ
արժանիքն, և ցորչափ հայ լեզուն գոյութիւն ունենայ և
հայ մտքեր զարգանալու փափաք, պիտի կարգացունին՝
իր բնականաբար արտադրութիւններ՝ Պարոնեանի հազ-
ուագիւտ իմացականութեան գրաւոր արդիւնքը . . . :

Բայց թողունք մեր Պօլսի աղնիւ թղթակցին շարու-
նակել այս սգալի յառաջաբանը:

Կ. Պօլս, 28 Մայիս 1891

Սէր իմ պարոն Շահնուր,

Շատ յուզուած եմ, ներէ ինձ բարեկամ եթէ անկապ է
գրութիւնս, յանցանքը իմս չէ. դեռ նոր վերադարձանք յուշար-
կաւորութենէն, ո՛հ Աստուած իմ, ի՞նչպէս հաւատամ, ՅԱԿՈԲ
ՊԱՐՈՆԵԱՆ ՄԵՌՈՒ Կ'ըսեն, միթէ կարելի է, չէ՛, չէ՛ ո՛չ որ
կրնայ այդչափ անգութ ըլլալ որ հողին յանձնէ այնպիսի ա-
ռոյգ հասակ մը, ի՞նչ, քանի՞ օր անցաւ է այն օրէն, երբ իրեն
այցելութեան զննցող բազմաթիւ բարեկամաց լիով լստա-
հութիւն կը ներշնչէր իւր առողջութեան և վերստին գրական
ասպարէզ եղնելու մասին, սակայն զո՛ւր պատրանք, ոչ ևս է
Պարոնեան, բարէ՛ Հայ մամուլը զրկուեցաւ իւր ամենատաղան-
դաւոր ներկայացուցիչներէ միէն, աղղային գրականութեան
մէջ ոչ ևս պիտի փայլի պայծառ աստղ մը, այլ ևս չը պիտի
կարդանք Ծիծաղի, Թադրոնի, Խիւսի, Աղբայնի Զոյքոս, Մեծապարի-
ճաւաղաներու հեղինակին գրուածքները, զի մեռաւ Պարոնեան:

Շատ ժամանակ չէ եղական երգիծաբանին անկողին ինա-
լուն, երեք չորս ամիս առաջ փոքրիկ անհանգստութեամբ մը
պառկեցաւ և ամեն օր կը յուսացնէր որ վալ չաբաթ դործի
եղնէր. չաբաթներ անցան և այդ յոյսերը մնացին միշտ յոյս
մինչև որ այսօր ամենէն բան իւր ցօրտ մարմնոյն հետ հողին
յանձնեցինք, այն ազահ հողին որ մարդկային ազդին ընդհան-
րութիւնն ալ կլանելու ըլլայ չպիտի յադենայ:

Բազմաթիւ երևելի աղղայիք ընդ որս կղերական և պետա-
կան բարձրաստիճան անձնաւորութիւնք, հիւանդութեան օրե-
րուն մէջ իրենց այցելութեամբ մխիթարեցին անմահ երգիծա-
բանը, որ երբէք նախադէպութիւն մը չէր ցուցներ մահուան

նկատմամբ, դուցէ չ'ուզելով մտահոգութիւն ազդել իւր թըռուռ ընտանեաց: Ո՛վ ճակատագիր, երկու օր առաջ կը մեռնի Տիկին Պարոնեանի մայրը և այսօր իւր յաւէտ ողբացեալ ամուսինը:

Թող ողբայ Տիկին Պարոնեան իւր մայրը, լայ, հեծէ, արտասուքներ թափէ անշնչացած մարմնոյն վրայ, ոչ ոք իրաւունք ունի մեղադրելու, ստկայն երբ խնդիրը ամուսնոյն վրայ է, այդ պարագային մէջ պէտք է գիտնայ որ ամբողջ Հայ ազգը ողբակից, սգակից և վշտակից է իրեն: Այո՛ յանձին Պարոնեանի կը կորուսանէ նա ընտանեւէր, առաքինի, պարկեշտ և համակրելի ամուսին մը, իւր անչափահաս զաւակները կը զրկուին որդեխնանամ, գորովայից և անձնանուէր Հօր մը զգուանքներէն, իսկ Հայ ազգը այս անգամ անգարմանելի աղետին առթիւ, իսպառ կը կորուսանէ իւր եզական փառքերէ մին, Հայ զրականութեան երգիծական ճիւղը պատմական յիշատակ մը կը դառնայ այլ ևս, և դուցէ նոր Մովսէս մ'ալ գտնալու համար շատ տարիներ ըսպասելու հարկին տակ գտնուինք: Եւ անուշտ այսու զիտակցութեամբ էր որ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը՝ ի լուր այս ողբալի աղետին, սաստիկ զգածուած՝ անմիջապէս գրաւոր հրաման ղրկեց Օրթագիւղի (հանգուցելոյն բնակավայրը) Գեր. Բարողչին և Մեծ. Թաղ. Խորհրդոյն որ առանց ո՛ր և է նիւթական ակնկալութեան ամեն ճիգ ի գործ դնեն թաղումը խիստ փառաւոր կատարելու: Արդէն յոյժ գովելի զգացումով մը ինքնաբերաբար փութացած էին իրենց ներկայութեամբ պատուել հանգուցելոյն անմոռանալի յիշատակը, Գեր. Խորէն Նար-Պէյ, Գեր. Գրիգորիս Յովհաննէսեան, Գեր. Վահրամ Մանկունի, Գեր. Գրիգորիոս Ալեքթրեան, Գեր. Գարեգին Սրուանձտեանց եպիսկոպոսունք, Գեր. Պատ. Փոխանորդ Ս. Հայրն և Գեր. Յովհաննէս վրդ. Արշարունի ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր սըգակիր կանգնած էին: Արժ. Յակոբ վրդ. Աշոտ, և Արժ. Իգնատիոս վրդ. Շիշէճեան և այլ վարդապետք ու բազմաթիւ քահանայք. Մայրաքաղաքիս Ուսուցչական դասուն, Հայ մամլոյն և Հայ զրականութեան ներկայացուցիչք, բազմաթիւ երեսելի ազգայինք, բարեկամք, հանգուցելոյն համակրողք և ազգականք ներկայ էին յուղարկաւորութեան տխուր հանդիսին որ անըման չքով տեղի ունեցաւ այսօր ժամը Յին ընդ նախագահութեամբ Գեր. Խորէն Արքեպ. Նար-Պէյի:

Բացի Նար-Պէյ Սրբազանի արտասանած կարի ներբողայից

դամբանականէն, ճառեր կարդացին նաև Յ. Սէթեան և Յ. Գուրգէն էֆէնտիք, և թափօրին փողոցէն անցած պահուն՝ Հայ Հռովմէական ազգայինք ևս տխուր զանգակահարութեամբ ցաւակցական արտայայտութիւններ ըրին Պարոնեանի անշնչացած մարմնոյն, որոյ գրած ամենափոքրիկ երկտողն իսկ խնամով կը պահուի եղեր Մխիթարեան Հարց Գրադարանին մէջ:

Պարոնեանի դառն մահուամբ խորապէս զգածուած ժողովուրդը, մանաւանդ գրագէտ դասը, մեծապէս սիրովեցաւ տեսնելով այն համակրական ցոյցերն ու ձեռնարկութիւնները, որք ժողովրդեան ամեն դասակարգէն սկսան արտայայտուիլ ի յիշատակ հանգուցելոյն: Ես որ դժբաղդաբար յուետեսի ակնոցով կը նայէի մեր կղերականաց վրայ, Պարոնեանի դազաղին շուրջ բոլորովին զինաթափ եղայ: Այս անգամ մեր կղերը չառ բարձր բռնեց գրագէտի մը պատիւը, օրինակ տուաւ այլոց որ ինքը գիտէ միշտ անկեղծ գրողի մը արժանիքը, և ժողովուրդը Պարոնեանի շուրջը բոլորած տեսնելով այնչափ եպիսկոպոսներ, վարդապետներ ու քահանայներ առանց ու է նիւթական աւելնկալութեան, շատ գոհ եղաւ իրենց այս բարի գգացումէն: Իսկ Ազգային երեւելաց կողմէ՝ ի նպաստ հանգուցելոյն ընտանեաց, հանգանակիչ մասնախումբ մը կազմուեցաւ պատուաւոր անձնաւորութենէ, որք Ազգ Վարչութենէն վաւերացեալ ժապաւնեալ տօմարով մը հանգանակութեան պիտի ձեռնարկեն և յոյս կայ թէ բաւական նշառաւոր գումար մը պիտի յաջողին հայթայթել: Հանգուցելոյն երկու ղաւակները՝ մին մանչ և միւսըն աղջիկ, այս օրուրնէ իրենց վարժարանն առնելով ձրիաբար պիտի դաստիարակեն մանչը, Ոսոում: Խորհրդոյ Ատենապետ Ազնուաշուք Ռէթէոս էֆ. Պէրպէրեան իւր մասնաւոր գիշերօթիկ վարժարանին մէջ, իսկ աղջիկը նոյնպէս Ազն. Մկրտիչ էֆ. Մէզպուրեան իւր համանուն աղջկանց գիշերօթիկ վարժարանին մէջ:

Այս առթիւ պէտք չէ անտես առնել բարեհամբաւ վաճառական Մեծ. Թովմաս էֆ. Գարաջաշեանի մարդասիրական ձեռնտուութիւնները, որոյ քով մնայուն համարակալի պաշտօն կը վարէր վերջերս հանգուցեալը և միշտ երախտագիտութեամբ կը խօսէր Թովմաս էֆէնտիին նկատմամբ: Յայտնի և ընդհանուր կանոն մ'է այս Մայրաքաղաքիս Հայ Վաճառականաց մեծագոյն մասին համար — Թէև մեզի ծանօթ եղողներուն մէջ այս կանոնէն չեղող փոքրամասնութիւն մը բնաւ չտեսանք —

որ երբ զրագէտ մը ներկայանայ իրենց և գիտնան որ մարդը անգործութեանն ստիպեալ ինչ պայման որ դնեն պիտի ընդունի, մէկ ոսկի ամսականէն կսկսին մինչև առ առաւելն հինգ, վեց: Սակայն Թովմաս էֆէնտին չուզեց Պարոնեանի անձուկ վիճակէն օգուտ քաղել, հասարակ մարդու մը պէս չը վարուեցաւ հետը, տուաւ այնչափ որչափ որ պիտի գոհացնէր Պարոնեանը. վաճառատան մէջ աւելի ընկերի մը դիրքն ունէր հանգուցեալը քան թէ Զօի և այս անշուշտ Թովմաս էֆէնտիի ագնուութեան մէկ նշանակն է, աւելին կայ. երբ հանգուցեալը տուն առնլու ձեռնարկեց, քաջալերեց զինքը և 50 ոսկւոյ փոխատուութիւն մ'ըրաւ իրեն, փոխատուութիւն մը որ նպաստ մ'էր աւելի համեստութեան քօղին տակ ծածկուած, և որմէ բոլորովին կը հրաժարի այժմ հանգուցելոյն ընտանեաց նսկիրելով վերոյիշեալ գումարը: Այն օրէն սկսեալ երբ այլ ևս անկարող եղած էր գործին գալ, շարունակաբար կ'ստանար հանգուցեալը իւր ամսականները Թովմաս էֆէնտիէն մինչև մահուան օրը, և այս ամենը որ պատիւ կը բերէ ազնուասիրտ բարեբարին, պէտք է որ օրինակ ըլլայ անոնց որք ո՛ր և է հիւանդութեան առթիւ երկու, մինակ երկու օր բացակայող պաշտօնէի մը ամսականը կը զեղջեն:

Թէև ստոյգ չենք գիտէր, սակայն լսած ենք թէ իւր հիւանդութեան ամբողջ շրջանին մէջ ազնիւ զգացման տէր բժիշկներ ձրիաբար այցելած, դարմանած և մխիթարած են զինքը, գուցէ նշանակելի մարդասիրական այլ ձեռնարկներ ևս եղած են ի նպաստ հանգուցելոյն, որք հարկաւ իրենց յատուկ տեղը կ'արձանագրուին:

Ահաւասիկ այսպէս, սիրելի Շահնուր, մահը կուգայ կը փնտռէ, կորոնէ և միշտ ամենաթանկագին կեանքերը կը գտնէ գլորաւելու, սակայն իւր ճիգերը անզօր պիտի մնան իշխելու Պարոնեանի վրայ, քանի որ նորա փարելի անունը անմահ կը պահեն իւր ստուար երկասիրութիւնները:

Օրհնելով Յակօր Յ. Պարոնեանի յիշատակը,

Երկար օրեր կը մղովթէ Ձեզ,
ՔԱՍԻՄ

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ

Երբեմն հայոց մէջ թատերական բեմն ունեցաւ փայլուն շրջաններ: Թատերասիրական ոգւոյն հետ ծնան անուանի հայ դերասաններ ու դերասանուհիներ, և Իլլիւր, Պօլիս և մասնաւորապէս Թիֆլիս կրնան պարծիլ որ հետզհետէ կարևոր մղում տուին թատերական արուեստին: Սակայն չատ տարիներ թատրը դաս մը հայ սահմանափակ արուեստասէրներու բաժինը մընաց: Միայն երբ առաջին անգամ Աստղիկի, Սիրանուշի, Փարազի, Եքշիեանի, Մաղաքեանի, Ամերիկեանի պէս երևելի դերասանուհիներ ու դերասաններ բեմն ելան, թատրը մեծ կարևորութիւն ստացաւ և հայք ևս սկսան յուսալ, որ յառաջ գիմնութեան այդ հզօր հաստատութիւնը կրնար հիմ բռնել իրենց մէջ և հայ ժողովրդեան բարուց ու զարգացման վրայ ներգործել: Բայց այլ և այլ պարագաներու բերմամբ ի դեր ելան այդ յոյսերն և մինչև 1879 բեմին վրայ պարբերաբար կը երևէին միայն ներկայացումներ, այնպէս որ ոչ այնքան գեղադիտական և բարոյարար, որքան շահադիտական առարկայ մը դարձած էր բեմն, որ հետզհետէ կատակերգական և զաւեշտական անհամ ու օտարոտի արտադրութեանց տեսարանը կ'ընծայէր: Եւ ահա նոյն պահուն կ'երևի Ադամեան՝ այս աշխոյժ, մտացի և համակրելի պատանին, և երբ ինքնածին ներշնչութեամբ կ'ըզայ թատրոնին մեծ նշանակութիւնն անոր լիովին անձնատուր կ'լինի: Արծես բնութիւնն անոր վեհ ճակատին ու զգայուն հոգւոյն վրայ զրոյմած էր իր մեծ պաշտօնն և այդ պաշտօնին կ'փարի Ադամեան իր իմացականութեան և հրամառ զգացմանց բոլոր զօրութեամբ: Ասիրէ ու կ'պաշտէ թատերական ասպարէզն, ամեն ինչ անոր կ'զոհէ, ոչ իբր պարզ, վարձական դերասան, այլ իբրև գեղադէտ, իբրև արուեստագէտ, իբրև անձնուէր հերոս, որ այդ արուեստին մէջ կ'յուսայ գտնել ոչ միայն ճարակ իր վառվռուն հոգւոյն, իր բնատուր տաղանդին, իր ազնիւ փառասիրութեան, այլ և եռոտանի մ'ուստի կարող պիտի լինի սարսել, գըղղել, զիւթել հայ ժողովրդեան սիրտերը դէպ ի գեղեցիկն, ճշմարիտն ու արդարը: Ահա այդ մտային և բարոյական ծիրքը նոր մղում մը կ'ստանան երբ Ադամեան թոթափելով սովորական ներկայացումներու լուծն ի Պօլիս, կ'երևի ի Թիֆլիս և հայ թատերական բեմին նոր, չորուն թուական մը կ'բանայ: Հանրածանօթ ողորդակներ կ'լինին իր ուսումնասիրութեան սիրական առարկաները, Շէքսպիր, Շիլլեր և այլ անուանի հեղինակներու գործերու մէջ կ'հետազօտէ մարդկային այլազան կրից զսպանակներն, և զարմանալի նրբազգացութեամբ կ'իւրացնէ նկարագիրներ զոր կոչուած էր ներկայել բեմին վրայ: Եւ Ադամեան բեմին վրայ չէր կեղծ

Հախէր մը, Օհէլը մը, չէր ինչ որ տեսարանի վրայ կ'կատարէ սո-
վորական դերասան մը, այլ կենդանի մարմինն, արիւնն, ջիղն
ու հոգին էր այն պատմական անձնաւորութեան, որու իսկա-
կան պատկերն այնքան հմայութեամբ, այնքան խոր գիտակցու-
թեամբ կ'ներկայէր, որու կիրքը, շունչն, շարժումն ու կեանքն
այնքան աւիւնով կ'կրէր, կ'շնչէր, կ'ապրէր: Այո՛, աշխարհս ի-
րօք դիմակաւոր թատրոն և բեմն իրական կենաց նկարը կ'երևէր
երբ Ադամեան այս բեմին վրայ ելնէր: Իր կատարածը դեր չէր,
այլ մարդկային բողբոջիմի կրից այլազոյն արտայայտութիւն-
ներն, որով խորապէս կ'յուզէր, կ'ոգևորէր հանդիսականները:
Ահա այս անմահ տաղանդին շնորհիւ ձեռնհաս քննադատներ
ի կշիռ դրին հայ արուեստագէտն եւրոպական համալուար
դերասաններու հետ: Իր տաղանդն ու անունն թիֆլիսէն Ռու-
սիոյ զանազան քաղաքներն անցնելով՝ նոր փայլակներ արձա-
կեցին՝ և անթիւ համակրողներ ու պաշտողներ իր ետևէն ձգե-
ցին: Ո՞վ մոռցած է այն սքանչաղումն ու ոգևորութիւնը զոր
գրգռեց Ադամեան հայ և օտար հասարակութեանց մէջ երբ մի
քանի տարի առաջ Իզլիր այցելեց: Բայց, աւանդ, այդ մեծ և
նշանաւոր արուեստագէտն, հայ թատրոնի այդ փայլուն արևն
մարեցաւ: Այնքան շատ զգաց, այնքան շատ սիրեց արուեստն,
այնքան հալումալ այլայլութեանց անձնատուր եղաւ, որ այդ
զգացումն, ոյգ սէրն, այդ խանդը դինք սպաննեց: Եւ Ադամ-
եան զոհ իր արուեստին, սե քօղ մը թողուց բեմին վրայ, թող-
լով նաև անուն մ'որ միշտ պիտի յիշուի և ցոյց տալով որ հայ
իմացականութիւնն ընդունակ է, մինչև անգամ՝ անձուկ սրա-
քագայից մէջ, փայլիլ պայծառ լուսով այն ասպարէզներու մէջ
որ լոկ եւրոպական հանճարի սեպհականութիւններ կ'համար-
ուին: Եւ քանի քանի նորածին հանճարներ արդեօք առ ի չը-
գայէ լուսոյ ու քաջալերական միջավայրի կ'մնան անայտ և կը
թաղուին անմշակ . . . :

ՄԵԶՊՈՒՐԵԱՆ ՎԱՐՅԱՐԱՆ

ԵՒ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒ

Պատմական ճշմարտութիւն մ'է թէ գլխաւորապէս կիներն
են որ կը պահպանեն ու կը ծաւալեն ու իցէ ազգի կենդանի
լեզուն: Եթէ այս ճշմարտութեան համոզուինք, այն ժամանակ
կարող կը լինինք լիովին ըմբռնել թէ մեծ և աղդեցիկ ներ-
գործութիւն ունին իգական սեռի վարժարաններն ազգային
եղուի զարգացման վրայ:

Քանի մ'օր առաջ ներկայ գտնուեցանք Մեղպուրեան վարժարանի քննութեանց հետզհետէ երեք կարգ աշակերտուհիք քննուեցան հայերէն լեզուի և շարագրութեան մէջ: Ուսուցիչներն են Ս. Գաբումաճեան և Գ. Մալաթեան էֆէնտիք, և Ագնիւ Օրիորդ Մ. Մեղպուրեան, որք՝ հայերէն լեզուէ դատ՝ կը գասախօսեն նաև ուրիշ լեզուներ և ուսմանց առարկաներ:

Մենք կը խօսինք միայն Հայերէն լեզուի քննութեան վրայ: Աշակերտուհեաց դէմքին վրայ կը փայլէր ուրախութիւն և յայտնի կ'երևէր, որ կատարեալ վստահութեամբ կը ներկայանան իրենց ուսած դասուց վրայ: Հարցաքննութիւնը սկսեց երեք ժամէն աւելի: Օրիորդները կարգացին, թարգմանեցին, բացատրեցին, վերլուծեցին առաջարկուած աշխարհիկ և դրաբար լեզուաւ դժուարին հատուածներ, և համեմատեցին հին և նոր լեզուի քերականական կազմութիւնն, կանոններն ևս պարզ, անշիոթ և պայծառ կերպով:

Բոլոր քննիչները զմայելով կը դիտէին յառաջդիմութեան անժխտելի վործեր, և կը խնդալիցէին որ մատաղատի աշակերտուհիներ այնքան զարգացած են մայրենի լեզուի ուսման մէջ, այնքան լաւ կը հասկնան հին լեզուն և այնքան մաքուր կը խօսին նորը:

Ուշադրութեան արժանի էին մանաւանդ շարագրածները: Չկային բնաւ վերացական և բառակուտակ ձևեր ու դարձուածներ, որ երբեմն և թերևս այժմ իսկ շատ տեղ, վարժարանաց տխուր պարծանքը կը կաղմեն: Չկային նաև մեծ մասամբ դասատուներէն յերկրում կամ օրինակուած շարագրածներ, այլ ականերև կը տեսնուէր, թէ բուն իսկ աշակերտուհեաց թարմ մտաց ծնունդն են: Նիւթերը բնական, բացատրութիւնները պարզ, իմաստները դիւրիմաց: Երբ աշակերտուհիք կը կարդային իրենց շարագրածներն, ամեն ոք, նոյն իսկ կարդալու ձևէն, շեշտերէն, կարող էր գուշակել որ իրենց խորհրդածութեանց սեպհական արդիւնքն են:

Եթէ ամեն հայ վարժարանք ճշմարիտ դաստիարակութեան գծած բուն շաւղով ընթանան, որչափ կարող է ազնուանալ արդեօք մեր ազգային վարքն ու բարքն, մեր լեզուն, մեր կեանքը:

Մեղպուրեան օրիորդաց վարժարանն իւր իրական և հայկական ուղղութեամբ տիպար վարժարան մը կրնայ համարուիլ և ամեն քաջալերութեան արժանի է: Ընդարձակ է իր քննական հարցադրոյն: Քննութիւնը կը շարունակուին Յունիս 19 էնց28: Մեր գրածն երեք ժամու տպաւորութիւն է միայն, որ անջնջելի սլիտի մնայ մեր սրտի և յիշողութեան մէջ:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԻՔ

Նորայր Հայ Դպրոցի Մանկաբուհի Մայր Եկեղեցւոյն — Անցեալ ամիս տեղի ունեցաւ Ֆրանսական մեծագոյն զանգակին հաւման գործողութիւնն: Այս ահագին զանգակ որ կ'ընտրաբերի Մանարիի Մայր Եկեղեցւոյն գրեթէ 23000 քիլօկրամ կ'ըլլէ, մինչ Բարիդի Նոտր-Տամ Եկեղեցւոյն հազիւ 12300 քիլօկրամ ծանրութիւն ունի: Կարևոր խնդիրն է զանգակին փոխադրութիւնը Եկեղեցի և զետեղումն: Նոյնպէս ուսումնասիրութեան մի այլ կէտ է զայն չարժեքը խնդիրն, սակայն հաւանական կը թուի թէ միջոց մի պիտի գտնուի չոգւոյ շնորհիւ զանգակին թաւալման որոյ թրթռումներն Մանարիի 40 քիլօմէթր հեռու գտնուողք իսկ պիտի կարեն լսել . . . : Ահա ճարտարութեան եկեղեցւոյ ընծայած պարգևն — հսկայ ահագնածայն մի զանգակ, որոյ ձուլման և այլ գործողութեանց ներկայ գլուխուցան նաև եկեղեցւոյ բազում պաշտօնեայք:

Սրահայն արուեստահանքէն է Մոսկուա. — Մոսկուայի մէջ նորերս տեղի ունեցաւ կայսերական հագուելու բացումն մի արուեստահանդիսի զոր կազմակերպող մասնաժողովը կը բաղկանայ բազում ականաւոր ֆրանսացիներէ: Չարն և Չարուհին անցեալներն այցելեցին այս արուեստահանդէսն որ կ'գտնուի Մոսկուայի գեղեցկագոյն թաղերէն միոյն մէջ, իւր տեսքն մանրանկարն է Բարիդի 1867ի աշխարհահանդիսին և 32000 քառակուսի մեթր տեղ մի կ'ըրաւէ, ներքին պարտէզն ունի լուսացայտ աղբիւրներ որք կ'նմանին 1889ի Բարիդի աշխարհահանդիսին մէջ գտնուած լուսոյ աղբիւրներու: Արտադրութեանց դասաւորութիւնն կ'պարունակէ ինն խմբեր որք այլ ուրոյն բաժանումներ ունին:

Թէև տիեզերական չէ, սակայն յանձնաժողովը ամեն ջանքի գործ կ'ընէ արուեստահանդիսին պերճութեան և չքեղութեան համար: Նոքա որք պիտի զրկեն լաւագոյն արտադրութիւնը պիտի ստանան Դպրոցի մի գործոյն յաջողութեան մասնակցութեան ի նշան, այլ վարձատրութիւն մի չպիտի ընդունին:

ԼՐԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ

ՎԵՏ. Սուրբանը իր ուղարկած վեհաժողովականութեամբ հաճեցաւ Գեր. Նար-Պէյի գրամական նպաստ շնորհել կրած ֆուսին համար, ինչպէս և Նորին Վեհափառութիւնն ի նշան իր բարձր գոհունակութեան՝ Պրոստայի Առաջնորդ՝ Գեր. Բարդուղիմէոս Սրբազանի բարեհաճած է 2500 զբշտման թուանկ շնորհել:

Սահմանադրութեան 30-րդ տարեգարձին առթիւ չքեղ հանդէս մը տրուեցաւ Ս. Փրկչի հիւանդանոցը: Այս հանդէսին վրայ Տ-բ-ւ կծու ակնարկութիւններ կ'ընէ, թերեւ ի նկատի չ'առնելով որ անմեղ զբոսանք է յիշատակներ տօնելու Գեր. Ալեքսանդրեան Սրբազանը կ'նախագահէր հանդիսին: Զուտ հասոյթը 200 ոսկի կ'հաշուէ:

Հայ լեզուն ի Հնդկաստան. — Թիֆլիզի օրադիւր մը կ'զբէ թէ ի Հնդկաստան հայազգի արք ու կանայք մայրենի լեզուն մոռցած են, թէ և ճամարան ունին, բայց հայերէնը պարտաւորիչ ուսում չէ: Օրիորդաց յատուկ դպրոց չ'կայ, նոյնպէս հոգեւոր հովիւ չ'ունին որ հայութեան ոգին արծարծեն, եթէ դաս մը հոգեւոր հովիւներէ կարելի է բան մը սպասել: Բայց և այնպէս յիշեալ թերթը կ'յուսայ որ ձեռնհաս իշխանութիւնը Հնդկաստանի հայոց սպառ ի սպուռ կորստեան առաջն առնելու համար պարտաւոր պիտի անօրինէ անշուշտ:

Արեւելի ու Փոնջի վիշապ. — Կ. Պոլսից մեզ հաղորդում են որ, Վեհ. Մակար կաթողիկոսի մահուան գոյժը, այն տեղ մեծ վիշտ պատճառեց Արեւել և Փոնջի թերթերին:

Ս. Էջմիածնից մեզ ուղարկուած մի քանի հաշիւներէ հետ, որոնք պատեհ ժամանակին կը տպագրենք, ի միջի այլոց, մեզ հաղորդում են, որ Վեհապարտ՝ Արեւել լրագրին փոխանակ 20 բուրլի բաժանորդագին, մշտեցիւն է եղել 200 բուրլի, Փոնջի՝ 150 բուրլի և Թիֆլիզում հրատարակող երկու թերթերին՝ 10 բուրլու փոխարէն, իւրաքանչիւրին՝ 25 բուրլի:

Աւելորդ կ'համարեմ Տ-բ-ւէ այս լուրին իրայ ու է դիտողութիւն, և եթէ կ'արտագրեմ պարզապէս պատմութեան համար է:

ՏԵՐԵՂ Մ-ի- 19

Տ. Գ.

ԱՁԴ

Տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ մի քանի գրուածոց, ինչպէս Եւհան-Բէ, Վիլի, և տեղւոյս Ազգ. Վարչութեան կնքով թերթիս ուղղուած Հեղինակէ մը հրատարակութիւնը այս անգամ զան զանց առնուեցաւ:

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

